

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**ДУДАШ ТАМАРА ІВАНІВНА**

УДК 340.11/.12:159.955.6 (477)

**ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ:  
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;  
історія політичних і правових учень»  
Галузь знань: 081 – «Право».

**РЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
доктора юридичних наук

Львів – 2025

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор

**РАБІНОВИЧ Петро Мойсейович**,

Львівський національний університет імені Івана Франка,  
професор кафедри теорії та філософії права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

**КОЗЮБРА Микола Іванович**,

професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України;

доктор юридичних наук, професор

**СТЕЦЕНКО Семен Григорович**,

Верховний Суд, суддя, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

доктор юридичних наук

**СТОВБА Олексій В'ячеславович**,

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»,  
головний науковий співробітник.

Захист відбудеться «27» березня 2025 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14, аудиторія 409.

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Реферат розісланий «15» лютого 2025 р.

**Учений секретар**

**спеціалізованої вченої ради**

**кандидат юридичних наук, доцент**

**Віталій СЕМКІВ**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми дослідження.** Актуальність дослідження правової аргументації має яскраво виражені теоретичний і практичний аспекти. Теоретичний аспект актуальності дослідження зумовлений «відкритою будовою» та аргументовним характером права. Аргументовний характер права та його відкрита будова зумовлюють те, що аргументи, які черпають з писаних чи неписаних принципів права та інших, так би мовити, позаправових джерел, можуть потрапляти у позитивне право і розвивати його. Усвідомлення цієї закономірності зобов'язує розробити загальнотеоретичну концепцію правової аргументації як юридичної діяльності, яка бере до уваги аргументовний характер права та фіксує сутнісні ознаки правової аргументації. Адже належне теоретичне осмислення правової аргументації є передумовою для покращення аргументувальної й аргументовної практики.

Актуальність теми дослідження має також і суто прикладний аспект – сприяти покращенню якості реальної правової аргументації, що її здійснюють уповноважені суб'єкти (правотворці, офіційні правотлумачі, правозастосувачі) та інші правники, що беруть участь у провадженні юридичної діяльності.

Досліджування правової аргументації проводили й проводять у різних аспектах – від філософсько-правового до розробляння програм правового аргументування для штучного інтелекту. Досліджували й досліджують правову аргументацію в різних країнах, зокрема: Нідерландах (Е.Фетеріс, Г. Клусергаус, Ж. Плаг, А. Лоддер), Польщі (Є. Рублевські, Є. Стельмах, Б. Брожек), США (С. Джейкобс, Р. Дворкін, С. Тулмін), Канаді (Д. Волтон, Д. Гічкок), Німеччині (Р. Алексі, К. Ларенц), Франції (Х. Перельман, Л. Ольбрехт-Титека), Сполученому Королівстві (Н. Мак-Кормік), Іспанії (М. Атієнза, Г. Марцілла), Португалії (Є. Булигін), Фінляндії (А. Аарніо, Р. Сілтала), Швеції (О. Печенік), Сербії (Г. Дажович, С. Медар), Словенії (М. Павчнік) та ін.

У сучасній українській науці питання правової аргументації досліджують здебільшого в рамках юридичної логіки (О. Юркевич, В. Титов, О. Щербина). Останніми роками розвідки щодо питань правової аргументації почали з'являтися в рамках загальної теорії права (М. Козюбра, В. Кістяник, П. Рабінович, Л. Луць, С. Погребняк, Р. Ляшенко, В.Федчик, О. Чорнобай, Д. Новіков, В. Орел, Ю. Кривицький, А. Павлюк, І. Семеніхін) та конституційного права (С. Різник, С. Рабінович, О. Щербанюк, О. Стратій) чи юридичного аналізу й письма (М. Афанасьєва). Зазначені дослідження зазвичай присвячені окремим аспектам правової аргументації, зокрема судової.

Незважаючи на актуальність цієї проблематики, правова аргументація в українській правничій науці досліджена неповно й несистемно. На жаль,

українськомовні дослідження здебільшого базовані на працях дослідників з пострадянських країн і не брали до уваги достатньо ті здебільшого англійськомовні напрацювання дослідників з інших країн, що вже стали класичними у царині правової аргументації. Це сприяло навіть певному спотворенню окремих наукових позицій та їх хибному тлумаченню. Як наслідок, у деяких розвідках правову аргументацію досліджували з вузьких формально-логічних позицій ототожнювали з юридичною, з доведенням, мотивуванням, обґрунтуванням чи доказуванням, а аргументи – з мотивами, доводами. Усталені в зарубіжних працях підходи до правової аргументації не достатньо досліджені під оглядом їхніх особливостей та теоретичних моделей, придатності для вироблення загальнотеоретичної концепції правової аргументації. Загальнотеоретичну модель правової аргументації як юридичну конструкцію не пропонували взагалі, як і методiku оцінювання правової аргументації за певними критеріями. Типологія та класифікація аргументів у правовій аргументації також не отримала належного висвітлення, ґрунтованого на опрацюванні багаторічних закордонних досліджень. Не досліджені аргументові структури саме у правовій аргументації, їхні мовні засоби, як і сутнісні ознаки правової аргументації в основних видах юридичної діяльності. У зв'язку з таким станом наукових досліджень знеможливлене розробляння напрямів удосконалення правової аргументації та емпіричні досліджування аргументувальної й аргументовчої практики в Україні. Це ще раз свідчить про очевидну необхідність комплексного аналізу цієї наукової проблеми та пошуку шляхів і напрямів її вирішення.

**Зв'язок роботи з науковими темами.** Дисертацію виконано в межах таких науково-дослідчих тем у межах робочого часу: № 0112U003525 «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні»; № 0112U003525 «Техніка і технологія юридичної практики»; № 0118U000622 «Юридичні засоби забезпечення прав людини в Україні: стан та основні напрями удосконалення»; № 0121U110293 «Правові засоби забезпечення прав людини в Україні: техніко-технологічні аспекти»; № 0124U002271 «Міжнародні та національні правові засоби забезпечення прав людини в Україні: теоретико-прикладні аспекти».

**Мета і завдання дослідження.** Мета роботи – сформулювати концепцію правової аргументації з позицій загальної теорії права та продемонструвати особливості її застосування в українській юридичній практиці.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання: 1) здійснити загальний аналіз явища правової аргументації, опершись на наукову літературу з питань правової аргументації, щоб сформулювати концептуальні засади теорії правової аргументації, для чого, зокрема, 2) з'ясувати значення термінів, що їх вживають у зв'язку з правовою аргументацією, в українській та інших мовах, зокрема англійській, через етимологічний та лексико-семантичний аналіз з тим, щоб виявити

особливості понять і явищ, що їх цими термінами позначають і запропонувати терміносистему правової аргументації; та простежити, чи тотожними за значенням є терміносполуки «правова аргументація» та «юридична аргументація», «правна аргументація», «правнича аргументація» та які поняття ними доречно позначати; 3) визначити, чи можна виокремити певні підходи до визначення поняття «правова аргументація»; 4) відмежувати поняття правової аргументації від суміжних понять («доведення», «обґрунтування», «мотивування», «пояснення») в загальному та спеціальному юридичному контекстах їх використання; 5) з'ясувати методологічні підстави для виокремлення концептуальних підходів до досліджування правової аргументації; 6) схарактеризувати логічний, риторичний та діалектичний підходи до правової аргументації крізь призму концепції раціональності, особливостей теоретичних моделей й емпіричного рівня досліджень у межах цих підходів, виявити їхні ознаки та особливості розуміння правового аргументування й аргументації в межах кожного з цих підходів; 7) обґрунтувати модель правової аргументації як підставу для її загальнотеоретичного осмислення та ядро концепції і таку, що охоплює перехідність від діяльності з правового аргументування через її засоби до результату – аргументованості правового припису, схарактеризувати складники цієї моделі; 8) запропонувати методику оцінювання правової аргументації за певними критеріями; 9) виявити сутнісні ознаки правової аргументації (в найбільш загальному сенсі); 10) дослідити загальне поняття аргументу та його співвідношення з суміжними поняттями; 11) простежити розуміння типології аргументів у правовій аргументації, виявити, які типи аргументів можна вважати усталеними (на підставі аналізу доктринальних праць) та запропонувати класифікацію аргументів у правовій аргументації за юридично значущими критеріями; 12) виявити та обґрунтувати способи здійснення правового аргументування у юридичній діяльності – правове кваліфікування фактів та зважування й балансування; 13) з'ясувати, які аргументові структури найчастіше використовують у правовій аргументації та які з них забезпечують найбільшу переконливість правової аргументації, а також, які мовні показники вказують на наявність певної аргументової структури; 14) схарактеризувати мовні засоби правової аргументації; 15) дати загальнотеоретичну характеристику правотворчій, офіційній правотлумачній та правозастосовчій аргументації як різновидам правової аргументації, з'ясувавши їхні сутнісні ознаки та дослідивши приклади такої аргументації з метою виявити особливості прояву теоретичних висновків роботи для української юридичної практики.

*Об'єктом дослідження є правова аргументація як явище.*

*Предметом дослідження є загальні закономірності правової аргументації.*

**Методи дослідження.** В основу дисертаційного дослідження покладений діяльнісний підхід, що дозволив схарактеризувати: правову аргументацію у

найбільш загальному сенсі як юридичну діяльність уповноважених суб'єктів (правове аргументування), засобами якої є правові та інші аргументи та яка має бути завершена створенням заргументованого правового припису. Діалектичний підхід дозволив розглянути правове аргументування як дискурсну діяльність, яку провадять у діалозі.

Провідним для дисертаційного дослідження став загальнотеоретичний метод. Завдяки йому розкрито природу правової аргументації в означеному вище сенсі, сформульовано її сутнісні ознаки. Крім того, загальнотеоретичний метод дозволив сформулювати визначення правового аргументування та правової аргументації як крізь призму загальної теорії права, так і в логічному, риторичному та діалектичному концептуальних підходах до правової аргументації; сформувати юридичну конструкцію «загальнотеоретична модель правової аргументації» разом з методом моделювання.

В межах загальнотеоретичного методу було застосовано метод моделювання для побудови загальної моделі правової аргументації та її змістового наповнення, а прийом формалізації – зобразити цю модель у вигляді схеми. Також загальнотеоретичному аналізу було піддано побудовані в межах логічного, риторичного й діалектичного підходів моделі правової аргументації, їхні зв'язки з концепціями раціональності та емпіричним рівнем досліджень правової аргументації. Це дозволило виявити ознаки кожного з підходів та його придатність для досліджування правової аргументації в загальнотеоретичному ключі.

Логічний метод дозволив здійснити порівнювання змісту понять правової аргументації й аргументування, обґрунтування, мотивування, доведення, доказування, розмежувати їхній зміст та встановити співвідношення між ними, а прийом формалізації – зобразити це у вигляді схеми. Також цей метод забезпечив коректність здійснення операцій з класифікації правової аргументації й правових аргументів за чіткими критеріями.

Структурно-функційний аналіз допоміг з'ясувати, які аргументові структури використані у досліджених прикладах правової аргументації через встановлення зв'язків між елементами аргументових конструкцій.

Соціологійний аналіз (зокрема, аналіз нормативних документів, підготовчих документів до законопроекту, стенограми парламенту, правозастосовчої й правотлумачної практики) слугував для збору та вивчення емпіричних даних, потрібних для загальнотеоретичного аналізу правової аргументації, зокрема для виявлення аргументів, що їх використовують в аргументовчій практиці, та для виявлення зв'язку між аргументами та позаправовими чинниками.

Лексико-семантичний та етимологійний аналіз дозволив з'ясувати відмінності у лексичних значеннях термінів, пов'язаних з правовою аргументацією в українській мові з огляду на їхнє походження, а порівнювальний лексико-семантичний аналіз –

з'ясувати такі відмінності а англійській та інших мовах та виявити й обґрунтувати відповідники для цих термінів і терміносполук, пов'язаних з правовою аргументацією, в українській мові.

Також застосовані логічні прийоми узагальнення (практики Європейського суду з прав людини щодо аргументованості судових рішень), абстрагування й формалізації (для схематичного зображення зв'язків між елементами), аналізу та синтезу як основні для юридичних досліджень.

Нормативна та емпірична база цього дослідження містить: нормативно-правові акти України, зокрема чинні закони України, що встановлюють правила правового аргументування; міжнародні договори, зокрема Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику її застосування Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), які встановлюють європейські стандарти аргументованості судових рішень; судову практику з питань здійснення правового аргументування; аргументовчу практику Конституційного Суду України (далі – КСУ) та українських судів загальної юрисдикції, зокрема судів у складі Верховного Суду; аргументувальну й аргументовчу практику у законотворчій діяльності Верховної Ради України. В роботі використані доктринальні джерела, що розкривають зміст правової аргументації та її сутнісні ознаки.

**Наукова новизна отриманих результатів** полягає в тому, що представлена робота є першим в українській юридичній науці дисертаційним дослідженням, в якому на основі цілісного вивчення проблем наукового та практичного характеру запропоновано загальнотеоретичну концепцію правової аргументації як невід'ємного складника юридичної діяльності; продемонструвати особливості її застосування в юридичній практиці.

У результаті досліджування одержано нові теоретико-методологічні та науково обґрунтовані висновки, розроблені пропозиції, що винесені на захист, а саме:

*уперше:*

- розмежовано концепційно й термінологійно: правове аргументування як діяльність; заргументованість предмета цієї діяльності як якість її результату і правову аргументацію як сукупність чи систему засобів цієї діяльності; термін «правова аргументація у найбільш загальному сенсі» використано як позначку найбільш широкого поняття, що охоплює усі зазначені вище – діяльність, засоби і результат.
- Надано авторські визначення понять правового аргументування й аргументації з позицій загальної теорії права: *правове аргументування* – це процесове поняття, яке відображає юридично значущу діяльність з обґрунтування чи відхилення (відкидання) тверджень за допомогою певних засобів – юридичних та інших аргументів з метою надати аргументованості для реципієнтів

ухваленому юридично значущому рішенню або певній правовій позиції, що сприяє настанню юридичних наслідків; *правова аргументація* – це поняття, яке відображає сукупність чи систему засобів, що їх використовують або в процесі діяльності з правового аргументування, або в процесі діяльності з реконструювання аргументації, що міститься в тексті іншого суб'єкта, крізь призму власної свідомості.

- Обґрунтовано співвідношення понять, пов'язаних з правовою аргументацією у загальному та спеціальному юридичному контекстах: 1) у загальному юридичному контексті поняття правового аргументування й правового обґрунтування подібні за змістом й відображають юридично значущу діяльність з наведення аргументів; правове аргументування можна розглядати як різновид обґрунтування поряд з мотивуванням і пояснюванням; пояснювання відрізняється від аргументування тим, що лише поглиблює розуміння і не передбачає відхилення (відкидання) аргументів; 2) у спеціальному – правозастосовчому – контексті деякі терміни, пов'язані з правовою аргументацією, мають інше значення, ніж у загальному юридичному контексті: термін «обґрунтоване судове рішення» позначає обґрунтованість судового рішення доказами, а не зазначення підстав цього рішення; доказування є спеціальним різновидом процесуальної правозастосовчої діяльності; саме вмотивованість судового рішення (як наведення його мотивів і підстав») у спеціальному юридичному контексті асоційована з його аргументованістю.
- Виокремлено позитивістські і непозитивістські підходи до визначення поняття правової аргументації в доктринальних джерелах: до непозитивістських віднесені ті, автори яких вибудовують з поняття правової аргументації онтологію права, відштовхуються від визнання інструментальної ролі правової аргументації як правового обґрунтування чи виправдання, а до позитивістських віднесено її розуміння як обґрунтування, що його здійснюють у позитивному праві, де акцентовано на дослідженні аргументів (від ототожнення правової аргументації з судовим правозастосовчим обґрунтуванням – до її розуміння як дискурсного обґрунтування у юридично значущій діяльності).
- Запропоновано й обґрунтовано загальну модель правової аргументації у юридичній діяльності з позицій загальної теорії права. Така модель відображає, як переходять від діяльності щодо правового аргументування до результату –правовий припис отримує таку формальну властивість як його заргументованість для реципієнтів, з урахуванням використаних для цього засобів, й охоплює: аргументувальну ситуацію, склад правового

аргументування, інструменти правового аргументування, реконструювання й оцінювання правової аргументації.

- Запропоновано юридичну конструкцію «склад (корпус) правового аргументування» як таку, що входить до загальної моделі правової аргументації; вона дозволяє схарактеризувати правове аргументування як діяльність та охоплює: 1) суб'єктний склад; 2) об'єкт правового аргументування; 3) зміст правового аргументування й 4) результат правового аргументування.
- Запропоновано авторську методику оцінюваності правового припису за 11 запитаннями-критеріями. Відповіді на ці запитання мають бути оцінені на певний бал, а сукупність балів дозволяє встановити ступінь заргументованості правового припису від 1 до 5, де 1 – слабка заргументованість; 2 – недостатня заргументованість; 3 – часткова заргументованість; 4 – достатня заргументованість; 5 – сильна заргументованість.
- Розмежовано поняття заргументованості предмета аргументування та переконливості правової аргументації як критеріїв її оцінювання. Заргументованість правового припису є сподіваним результатом правового аргументування у разі досягнення мети правового аргументування та означає, що на підтримку певного твердження чи заперечення висунуті аргументи, звернуті до певних адресатів та суспільства; сам факт заргументованості правового припису ще не свідчить про переконливість такої аргументації, але є її неодмінною передумовою: лише заргументований правовий припис може бути переконливим, але не будь-який заргументований правовий припис переконливий; переконливість правової аргументації також має бути предметом оцінювання, однак за дещо ширшими критеріями: крім тих критеріїв, які внесені до індексу заргументованості правового припису, доцільно зважити на можливість універсалізації такої аргументації та наслідки, яких досягають за допомогою такої аргументації. Можливість універсалізації переконливої правової аргументації є підґрунтям для уподібнювання судової практики в подібних справах.
- Виявлено сутнісні ознаки правової аргументації, що розкривають її природу: 1) діяльність з правового аргументування є невід'ємним складником юридичної діяльності; 2) правова аргументація має діалоговий характер, оскільки вона виникає з діалогової взаємодії суб'єктів; 3) діяльність з правового аргументування здійснюють як уповноважений на певну юридичну діяльність суб'єкт, так і інші учасники цієї діяльності; мета аргументувача, уповноваженого на юридичну діяльність, кінцево полягає в тому, щоб надати правовому припису заргументованості для його реципієнтів; 4) об'єктом

правового аргументування в основних видах юридичної діяльності є такі правові приписи: нормативно-правовий – у правотворчому аргументуванні, інтерпретаційно-правовий – у правотлумачному аргументуванні й індивідуально-правовий – у правозастосовчому аргументуванні; 5) зміст діяльності з правового аргументування процесовий і полягає у висуванні чи відхилянні юридичних та інших аргументів у формі тверджень чи заперечень; 6) для правового аргументування використовують певні різновиди засобів, насамперед аргументи юридичні (передбачені у джерелах (формах) права, вони можуть стосуватися як фактів, так і права), правові (не передбачені у джерелах (формах) права, наприклад неписані принципи права, визнані правовою доктриною, правові цінності, так зване, м'яке право) чи позаправові (інші соціальні аргументи, зокрема політичні, моральні, релігійні, з контексту справи та інші); 7) правове аргументування саме собою і є стадійна діяльність, 8) в результаті якої формують заргументований правовий припис у кожному різновиді юридичної діяльності; 9) правове аргументування здійснюють на кожній зі стадій основних різновидів юридичної діяльності – правотворчої, правотлумачної та правозастосовчої; 10) правове аргументування підпорядковане процесуальним юридичним нормам, які регулюють здійснення цих видів юридичної діяльності у певній правовій системі.

- Розмежовано поняття юридичного, правового та іншого соціального аргументу за критерієм змісту засновків такого аргументу. Правові аргументи мають у засновках джерела (форми) права чи джерела обґрунтування права, а інші соціальні аргументи – міркування моралі, політики, соціальної справедливості, контексту тощо. Проте змісту засновків не достатньо, якщо йдеться про виокремлення юридичних аргументів. Кожен юридичний аргумент є правовим, але не кожен правовий – юридичним. По-перше, юридичний аргумент має у засновках так звані основні джерела права для певної держави. Правові ж аргументи можуть мати у засновках як інші – факультативні для певної держави – джерела права, так і джерела обґрунтування права – підготовчі документи до законопроекту, аргументи з судової практики, так зване м'яке право, іноземне право й судову практику тощо. По-друге, для виокремлення юридичних аргументів крім змісту засновків такого аргументу потрібно враховувати повноваження органу, що створює такий аргумент, на створення джерела права чи іншого акта обов'язкової сили загального характеру, що саме собою надає їхнім аргументам юридичності.
- Запропоновано класифікацію аргументів у правовій аргументації за юридично значущими критеріями: за засобами формування засновків (або, іншими словами, за джерелами, з яких суб'єкт віднаходить аргументи) – правові й

позаправові; за формою висновування, яка є в основі аргументу – дедукційні, індукційні, абдукційні; за доказовою силою – недоказові й доказові; за об'єктом аргументування – ті, що обґрунтовують твердження про юридично значущі факти та ті, що обґрунтовують твердження про право; за роллю в аргументовій структурі – основні та додаткові; за стадією правового регулювання – правотворчі, правотлумачні, правозастосовчі; за джерелом походження: ті, що походять від уповноважених на правове аргументування суб'єктів та ті, що їх створюють у процесі інших різновидів юридично значущої діяльності (правничо-наукової та правореалізаційної).

- Запропоновано вдосконалити аргументувальну й аргументовчу практику у правотворчості насамперед шляхом запровадження детальних правил обґрунтування не лише потреби ухвалити законопроект, а також і його змісту та правил здійснення аргументування у процесі законотворчості з боку експертів і в парламентських дебатах та в процесі обговорення законопроекту в комітетах парламенту; зміст і форма нормативно-правових приписів мають бути аргументовані належно, щоб поліпшити якість правового регулювання суспільних відносин та уникнути небажаних наслідків дії цих приписів.
- Обґрунтовано, що для вдосконалення офіційної правотлумачної аргументовчої практики КСУ варто розширити набір використаних типів аргументів: потрібно частіше вдаватись не лише до лінгвістичних й системних аргументів, якість яких потребує поліпшення у аргументовчій частині рішень КСУ, а також до телеологічних – для посилення переконливості правотлумачної аргументації КСУ для реципієнтів.
- Простежено, що правила правового аргументування потребують закріплення в нормах процесуальних кодексів, включно з закріпленням розподілу тягаря аргументування, стандарту аргументованості, джерел аргументів, статусу окремих видів аргументів (зокрема з іноземного права чи іноземної судової практики в правовій системі України); крім того, треба скоригувати зафіксований у деяких процесуальних кодексах обов'язок суду відповідати на «кожен доречний та важливий аргумент кожної зі сторін» (що є результатом реагування на практику ЄСПЛ). Варто усунути оцінку «доречності та важливості аргументу» з боку суду та закріпити обов'язок суду відповідати на всі аргументи сторін. Інакше сторони нестимуть ризик свавільності в оцінюванні доречності та важливості аргументу.
- Для точного позначання змісту понять, пов'язаних з правовою аргументацією, запропоновано терміносистему правової аргументації, побудовану за словотвірними моделями української мови. Відповідні пропозиції мають за мету позначити семантично різними термінами поняття, що їх використовують у теорії правової аргументації. Відповідні ж поняття

відображають специфіку явищ і забезпечують належний аналіз явищ, пов'язаних у з правовою аргументацією (у найбільш загальному сенсі).

*Удосконалено:*

- обґрунтування того, що ототожнення мотивування й аргументації не має достатніх підстав на лексико-семантичному рівні. Адже термін «мотивування» має первісним саме спонукальне значення. Справжні мотиви (спонуки) ухвалення того чи іншого судового рішення часто залишаються прихованими, суд об'єктивує лише аргументи. Тому нормативні терміни «мотивувальна частина [судового рішення]», «мотивація суду», «мотиви сторін» та ін. з коренем «мотив» мають бути замінені на ті, що містить корінь «аргумент» («аргументовча частина [судового рішення]», «аргументація суду», «аргументи сторін» та ін.).
- Уточнено критерії класифікації правової аргументації, а саме: обґрунтовано, що вона має практико-прикладну цінність; виявлено, що деякі з запропонованих у нечисленних доктринальних джерелах класифікаційних критеріїв стосуються правової аргументації, деякі – правового аргументування, а деякі придатні для класифікування обидвох цих понять; запропоновано юридично значущі критерії класифікації правової аргументації: за доказовою силою, за безпосереднім предметом аргументування; за різновидом висновування в основі аргументації.
- Конкретизовано розуміння трьох усталених підходів до дослідження правової аргументації (логічного, риторичного, діалектичного) шляхом виявлення ознак кожного з них та визначення їх ваги у загальнотеоретичному дослідженні правової аргументації; виснувано про найвищу питому вагу у такому дослідженні логічного підходу.
- Поняття аргументувальної ситуації з огляду на правове аргументування: поглиблено її розуміння як контекстуального тла для правового аргументування, яке впливає на те, які саме суб'єкти здійснюють аргументування, з якою метою, щодо чого, які засоби для цього вони обирають, та, відповідно, якого результату вони досягнуть і як він впливатиме на настання юридичних наслідків; виокремлено аргументувальні ситуації у правотворчій, правозастосовчій та офіційній правотлумачній аргументації.
- Розуміння суб'єктів правового аргументування: до суб'єктного складу такого аргументування належать як обов'язкові суб'єкти (аргументувач, адресат правової аргументації, аудиторія) так і факультативні (реконструювач), а сприяють їм інші учасники аргументувальної діяльності (експерти, свідки та ін.); аргументувач і адресат аргументації міняються ролями у різних аргументувальних ситуаціях та мають за мету аргументувати певне бачення предмета аргументування; правовою аудиторією у всіх аргументувальних

ситуаціях здебільшого виступає суспільство в цілому або деякі інші суб'єкти, зокрема вищі суди.

- Бачення об'єкта правового аргументування у правовій аргументації в юридичній діяльності, яким підставно вважати те, на що спрямована сама юридична діяльність, а саме: нормативно-правовий припис для правотворчості, інтерпретаційно-правовий припис для офіційного правотлумачення та індивідуально-правовий припис для правозастосовування; об'єкт правового аргументування конкретизується у його предметі в аргументувальній ситуації.
- Розуміння аргументів як субстантивних засобів правового аргументування поряд з процесовими засобами, тоді як схеми аргументів та аргументові структури слугують для реконструювання правової аргументації; уточнено типологію аргументів, виявлено, що в основі побудови типу аргументу є певне методологічне підґрунтя, зокрема топічне та герменевтичне.
- Розуміння співвідношення між тлумаченням і аргументуванням права: правотлумачні аргументи є засоби, що забезпечують застосування способів тлумачення права. Проте зв'язок між засобами і способами правового аргументування не є прямолінійний. Наприклад, зовнішньосистемний аргумент з суспільно-політичного контексту може забезпечити застосування не системного, а еволюційного способу тлумачення права.
- Способи правового аргументування, якими у правозастосовчій аргументації визнають правову кваліфікацію фактів та зважування й балансування: базовим способом аргументування є правова кваліфікація (субсумування) не лише фактів, а й права; зважування й балансування як спосіб обґрунтування у так званих складних справах, вирішення яких не може бути обґрунтованим у спосіб субсумування, потребує напрацювання критеріїв та алгоритмів зважування та виявлення того, що зважують – принципи права, права чи інтереси суб'єктів.
- Позицію щодо раціональності правотворчої аргументації: ірраціональний складник правотворчої аргументації проявляє себе лише на етапі ухвалення законопроекту – під час парламентських дебатів. Натомість, раціональність правотворчого аргументування, що передує парламентським дебатам, сумніву не викликає, як і діалоговий характер аргументувальних ситуацій.

*Набули подальшого розвитку:*

- твердження щодо розмежування поняття правової та юридичної аргументації з огляду на використані засоби: в юридичній діяльності, а більше в юридичній практиці, а ще більше в юридичній науці (доктрині) використовують не лише суто юридичні аргументи (пов'язані з позитивним правом, закріпленим у формі (джерелі) такого права), й інші – правові (наприклад, закріплені у так

званому м'якому праві, яке не має статусу формального джерела права), а також моральні, релігійні, світоглядні, політичні й інші аргументи. Запропоновано наповнення змісту понять «правнича аргументація» та «правна аргументація».

- Концептуальні підходи до правової аргументації – логічний, риторичний та діалектичний. Виявлено, що в основі світоглядної аксіоматичної ідеї (концепції раціональності) кожного з підходів до правової аргументації лежать різні стандарти (критерії) оцінювання доладності (*soundness*) аргументації: правильність (істинність) для логічного підходу, переконливість для риторичного підходу й прийнятність для підходу діалектичного (діалогічного). Обґрунтовано, що не всі підходи придатні для досліджування як правового аргументування, так і правової аргументації: логічний підхід спрямований на реконструювання правової аргументації і не придатний для досліджування правового аргументування. Тоді як риторичний та діалектичний – насамперед, на правове аргументування, але можуть пропонувати і власний підхід до реконструювання правових аргументів (аргументації).
- Доктринальні позиції про типи аргументів у правовій аргументації. Визнаними типами правотлумачних аргументів і такими, що мають підстави в емпіричній аргументовчій практиці в Україні, є аргументи лінгвістичного, системного, телеологічного й генетичного типів. Уточнено розуміння кожного з них та виснувано, що найскладнішими можна вважати аргументи системного типу, оскільки вони містять внутрішньосистемний та зовнішньосистемний підтипи. Розмежовано історичні аргументи як різновид системних та генетичні як самостійний тип. Телеологічні аргументи поєднують ті, які пов'язані зі встановленням мети норми права чи наслідків її дії.
- Розуміння аргументових структур у правовій аргументації. Встановлено, що такими, що забезпечують переконливість аргументації та що їх найчастіше створюють у правовій аргументації, є конвергентна та пов'язана аргументові структури. Їхню наявність можна виявити, реконструювавши правову аргументацію, а свідчити про неї можуть певні мовні показники (індикатори).
- Положення про мовні засоби правової аргументації та виклад аргументів. Встановлено, що виклад аргументувальних конструкцій у правовій аргументації варто здійснювати у порядку «точка зору – аргумент». Саме така послідовність сприяє кращому ідентифікуванню аргументів та їхніх складників.

**Практичне значення отриманих результатів** полягає в тому, що висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані:

- а) у науково-дослідчій роботі – для подальших досліджень проблематики правової аргументації та для емпіричних досліджень аргументувальної й аргументовчої практики в українській правовій системі;
- б) у правотворчості (для правотворців та експертів у процесі розроблення й удосконалювання законодавства, що встановлює процесуальні правила для здійснювання аргументувальної діяльності) – для покращування аргументувальної й аргументовчої практики у правотворчій діяльності для посилювання аргументованості законопроектів загалом та аргументованості змісту окремих нормативно-правових приписів;
- в) у правотлумаченні (для офіційних правотлумачів під час здійснення правотлумачної діяльності, насамперед офіційної) – для покращення правотлумачної аргументувальної й аргументовчої практики, зокрема побудови правотлумачних аргументів, їх поєднання між собою у аргументові структури та їх мовного оформлення;
- г) у правозастосовуванні (для правозастосувачів та інших учасників правозастосовчої діяльності, насамперед суддів та сторін справи, адвокатів під час здійснення правозастосовування) – для покращення їх аргументувальної й аргументовчої практики, а саме: для якіснішої побудови правотлумачних аргументів, аргументів щодо фактів та юридичної кваліфікації фактів, їх поєднання за допомогою мовних засобів у аргументові структури з демонстрацією зв'язків між засновками та висновками аргументів для досягнення переконливості правозастосовчої аргументації;
- д) у навчальному процесі – для вивчення навчальних дисциплін «Загальна теорія права», «Філософія права», «Юридична аргументація», «Юридичний аналіз та письмо», для укладання підручників, посібників, методичних матеріалів.

**Особистий внесок здобувача.** Дисертація є кваліфікаційна наукова праця. Наукову новизну, висновки та пропозиції авторка сформулювала самостійно й обґрунтувала на підставі особистих досліджувань. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, здобувачка не використовувала.

**Апробація результатів дисертації.** Основні висновки були представлені на міжнародних, всеукраїнських конференціях, форумах, круглих столах та робочих семінарах: «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 12–13 лютого 2015 р.); «Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання» (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 4–5 лютого 2016 р.); «Актуальні проблеми державотворення в Україні» (м. Київ, 20 травня 2016 року); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2017 р.) «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 29-30 квітня 2020 р.); «Фундаментальні проблеми юриспруденції II. Право і неправо» (м. Харків,

18–19 вересня 2020 року); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 5–6 лютого 2021р.); «Фундаментальні проблеми юриспруденції III. Межі права» (м. Харків, 28–29 травня 2021 року); «New Paradigms in the law of European States. Legal and social aspects» (Lublin, May 27, 2021); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 3–4 лютого 2022 р.); «Responsibility, Liability, & Society» (Lviv, January 27-28, 2023); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2–3 лютого 2023 р.); «XI Щорічний міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини» (м. Львів, 30 листопада – 1 грудня 2023 р.); «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2024 р.); «XII Щорічний міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини» (м. Львів, 29–30 жовтня 2024 р.).

**Публікації.** Основні результати наукового дослідження висвітлені в 54 публікаціях, з яких 1 одноосібна монографія, 22 статті у фахових виданнях, зокрема – 2 в іноземних виданнях, 6 у виданнях категорії «А». 2 з яких у виданнях що індексовані у базі Scopus, 16 тез доповідей на конференціях та інших працях.

**Структура та обсяг дисертації** зумовлені предметом, метою й завданнями наукової роботи, необхідністю послідовного розкриття всіх питань теми дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, які охоплюють сімнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 541 сторінку, із них основний текст викладено на 495 сторінках, список використаних джерел – 534 найменування – на 46 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, його науково-теоретичну базу, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано положення, що містять наукову новизну, окреслено практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дисертації, а також відомості про публікації авторки за темою дисертації і про структуру роботи.

**Розділ 1 «Правова аргументація: загальне поняття»** складається із трьох підрозділів, у яких проаналізовано стан дослідженості правової аргументації, можливі термінологійні ракурси у вивченні правової аргументації, характеристику поняття правової аргументації та її різновиди.

У підрозділі 1.1 «Стан дослідженості правової аргументації у науковій літературі: загальний огляд» виявлено, що українськомовні дослідження правової аргументації лише нещодавно почали рухатися у напрямі правової аргументації змістовно, а не формально, наздоганяючи «західні» дослідження. Простежено, які

саме аспекти правової аргументації досліджують у європейському та світовому дискурсі з цього питання.

*Підрозділ 1.2 «Правова аргументація: можливі термінологійні ракурси»* присвячено терміносистемі правової аргументації, яка допоможе далі виявити зміст відповідних понять в українській мові та в порівнювальному ключі. З'ясовано, що у терміносистемі теорії аргументації закріплені такі лексичні значення слів «аргументація» (*argumentation*), «обґрунтування» (*reasoning*) й «мотивування» (*motivation*) та похідних від них, які роблять їх синонімами. Проте насправді вони не синоніми: «аргументація» (*argumentation*) позначає і дію, і її засоби. А семантично дія ототожнена, здебільшого, з формально-логічним доведенням. “*Reasoning*” має українським відповідником «обґрунтування», “*justification*” – «виправдання», «мотивування» (*motivation*) має первісним саме «спонукальне» значення.

У *підрозділі 1.3 «Правова аргументація: до характеристики поняття»* з'ясовано зміст поняття правової аргументації та уточнено його співвідношення з суміжними поняттями, виявлено різновиди правової аргументації.

Виснувано, що поняття «правова» та «юридична» аргументація не тотожні. У правовій аргументації використовують не лише аргументи, пов'язані з позитивним правом, закріплені у формі (джерелі) такого права, а й інші (наприклад, закріплені у так званому м'якому праві, яке не має статусу формального джерела права), а також моральні, релігійні, світоглядні, політичні тощо).

Виявлені позитивістські і непозитивістські підходи до визначення поняття «правова аргументація» та пояснений їхній зміст. Встановлено, що підставно розмежовувати правове аргументування як діяльність, заргументованість об'єкта цієї діяльності як її результат і правову аргументацію як сукупність аргументів – її засобів; термін «правова аргументація у найбільш загальному сенсі» для цілей цієї розвідки використано як позначку найбільш широкого поняття, що охоплює усі зазначені вище – діяльність, засоби і результат. Визначено поняття правового аргументування й правової аргументації.

З'ясовано, що у загальному юридичному контексті поняття правового аргументування й правового обґрунтування подібні за змістом й відображають юридично значущу діяльність з наведення аргументів. А виправдання – це «ретроспективне обґрунтування». Проте правову аргументацію можна розглядати як різновид обґрунтування поряд з мотивуванням і пояснюванням. Поняття мотивування у правознавстві обтяжене «спонукальним» значенням кореня «мотив». Правова аргументація може не так виявляти мотиви ухвалення того чи іншого рішення, як приховувати їх. Тому варто переглянути термінологію українського законодавства, замінивши слова з коренем «мотив» на слова з коренем «аргумент», коли йдеться про відповідні поняття. Пояснювання відрізняється від аргументування тим, що лише поглиблює розуміння і не передбачає відхилення аргументів.

Простежено, що у спеціальному юридичному контексті – правозастосовчому – деякі терміни з терміносистеми правової аргументації мають інше значення, ніж у загальному юридичному контексті.

Встановлено, що класифікація аргументації сприяє поглибленню розуміння змісту самого поняття правової аргументації. Деякі з запропонованих у нечисленних доктринальних джерелах класифікаційних критеріїв стосуються правової аргументації, деякі – правового аргументування, а деякі придатні для класифікування обидвох цих понять. До найважливіших критеріїв класифікації віднесено такі: за стадією правового регулювання, на якій здійснюють правове аргументування; за різновидом методологічного підґрунтя, яке покладено в основу аргументації; за різновидом висновування, що лежить в основі аргументації.

**Розділ 2 «Основні концептуальні підходи до досліджування правової аргументації»** містить чотири підрозділи, що розкривають особливості трьох ustalених підходів до правової аргументації – логічного, риторичного й діалектичного – під кутом зору теорії права.

У підрозділі 2.1 *«Методологічні підстави для виокремлення підходів до правової аргументації»* простежено, що кожен з ustalених підходів ґрунтований на певній світоглядній аксіоматичній ідеї (концепції раціональності: «геометричній» (формально-логічній) – аргументація створена на безспірній основі й у логічно досконалий спосіб; «антропологічній» – аргументація ґрунтується на тому, що вважають раціональним члени певної комунікативної спільноти; чи «критичній» – аргументація заснована на систематичній перевірці прийнятності усіх аргументувальних кроків). На основі концепції раціональності вибудовують теоретичну модель правової аргументації: логічну (спрямована на напрацювання універсальних стандартів оцінювання того, чи правова аргументація гарантує, що висновок аргументу є правильним, якщо є правильними засновки), риторичну (виявляє ті властивості правового аргументування, які допомагають переконувати правову аудиторію у підставності аргументу і залежить від контексту аргументування) чи діалектичну (обґрунтовує діалектичну процедуру для систематичної перевірки прийнятності певної точки зору, в якій відбувається обмін аргументами й критичними відповідями відповідно до правил процедури діалектичної дискусії). На підставі теоретичної моделі провадять емпіричне досліджування. В основі концепції раціональності кожного з підходів до правової аргументації покладені різні стандарти (критерії) оцінювання доладності (*soundness*) аргументації: правильність (істинність) для логічного підходу, переконливість для риторичного підходу й прийнятність для підходу діалектичного.

Підрозділ 2.2 *«Логічний підхід до правової аргументації»* сконцентрований на теоретичній характеристиці цього підходу. Згідно з цим підходом аргументація – це операція математичного доведення та результат дедукційного висновування, а

основним засобом є – дедукційний аргумент (довід). Логічний підхід – принаймні у класичному вигляді – не порушує питання про зміст засновків – найчастіше фактів і норм права, бо для нього важливий не цей зміст, а логічне висновування. Логіка є інструмент для відтворення формальної структури аргументу та його прихованих елементів. Проте логіка не пропонує норм для оцінювання матеріальних і процесуальних аспектів правового аргументування. Тому логічний підхід «має справу» не з правовим аргументуванням як діяльністю, а з правовою аргументацією як сукупністю аргументів.

Для загальнотеоретичного дослідження правової аргументації логічний підхід надає методологічний інструментарій для формального аналізу (реконструкції) аргументів, насамперед юридичних.

*Підрозділ 2.3 «Риторичний підхід до правової аргументації»* присвячений цьому підходові. Встановлено, що риторичний підхід (на відміну від логічного) «має справу» насамперед з правовим аргументуванням, а меншою мірою з правовою аргументацією. Водночас, він цілком не відкидає логічного висновування. Узагальнено ознаки риторичного підходу. По-перше, на філософському рівні ґрунтується на антропологічній концепції раціональності. По-друге, риторичні теоретичні моделі правової аргументації: а) беруть до уваги його контекст; б) стосуються, насамперед, висунення й комбінування аргументів та інших засобів так, щоб вони були переконливими; в) розглядають такі аргументи у інтрасуб'єктивній аргументувальній діяльності як дискурсі. По-третє, на емпіричному рівні досліджування правової аргументації крізь призму риторичного підходу – не стільки про реконструкцію реальних аргументів, скільки про описування елементів, що здатні переконати у процесі аргументувального дискурсу. У цьому підході не запропоновано об'єктивних критеріїв для оцінювання переконливості аргументації.

Висновки риторичного підходу можна використати для загальнотеоретичного осмислення можливих засобів правового аргументування, визнавши за можливе аргументувати не лише за допомогою юридичних аргументів. Він додає до суб'єктного складу аргументувальної діяльності правову аудиторію, впливати на яку мають аргументувач та реципієнт. Також важливою вважаємо мету такого впливу – переконування правової аудиторії. До риторичного підходу до розуміння й дослідження правової аргументації входить і підхід топічний як такий, що акцентує на тому, де шукати аргументи.

У *підрозділі 2.4 «Діалектичний підхід до правової аргументації»* досліджено цей підхід та його прагмадіалектичний різновид. Його представники розглядають правове аргументування як дискурс (або критичну дискусію) та досліджують правову аргументацію як сукупність аргументів. Якщо правове аргументування має підпорядковуватись правилам критичної дискусії або загального й правового

дискурсу, то правова аргументація має бути реконструйована за допомогою засобів цього підходу (форм чи схем аргументів), а тоді оцінена.

Про діалектичний підхід до правового аргументування й правової аргументації йдеться за наявності таких ознак: 1) на філософському рівні автор відштовхується від критичної концепції раціональності; 2) діалектичні теоретичні моделі правової аргументації: а) містять правила побудови аргументів, які об'єднують в аргументові структури; б) містять правила й стандарти прийнятності аргументів для сторін; в) розглядають такі аргументи у інтерсуб'єктивній аргументувальній діяльності – правовому дискурсі чи діалозі, що дає змогу систематично тестувати їхню прийнятність; 3) на емпіричному рівні правову аргументацію крізь призму діалектичного підходу реконструюють засобами, що входять до теоретичної моделі правової аргументації. Така реконструкція спрямована на виявлення стадій аргументування, імпліцитних засновків аргументів, аргументових структур.

Висновки діалектичного підходу можна використати для загальнотеоретичного досліджування процесу й процедури правового аргументування, а також для аналізу й оцінювання аргументових структур у правовій аргументації.

Виснувано, що положення кожного з трьох зазначених підходів мають бути взяті до уваги у різних «дозах» для загальнотеоретичного дослідження правової аргументації. Логічний підхід є провідний. Адже саме він забезпечує доконечний мінімум засобів для того, щоб створена правова аргументація не містила внутрішніх суперечностей. Риторичний підхід розширює діапазон можливих засобів правового аргументування та його суб'єктний склад. Діалектичний підхід надає методологічний інструментарій для загальнотеоретичного аналізу правового аргументування як дискурсної діяльності, тобто такої, що її здійснюють у діалозі та за певними правилами.

**Розділ 3 «Правова аргументація: основні загальнотеоретичні питання»** містить два підрозділи, що обґрунтовують загальнотеоретичну модель правової аргументації (у найбільш загальному сенсі), виявлені сутнісні ознаки правової аргументації.

У підрозділі 3.1 *«Модель правової аргументації як підстава для її загальнотеоретичного осмислення»* обґрунтовано таку модель. Вона відображає, як переходять від правового аргументування до його результату – заргументованості правового припису з урахуванням використаних для цього засобів. Така модель повинна охоплювати: аргументувальну ситуацію, склад правового аргументування, інструменти правового аргументування, реконструкцію й оцінювання правової аргументації.

Розкритий зміст поняття «аргументувальна ситуація» як контекстуального тла правового аргументування, яке впливає на те, які саме суб'єкти здійснюють аргументування, з якою метою, щодо якого предмету, які засоби для цього вони

обирають, та, відповідно, якого результату вони досягнуть і як він впливатиме на настання юридичних наслідків. Склад (корпус) правового аргументування – це конструкція, яка дозволяє схарактеризувати правове аргументування як діяльність та показати, як переходять від діяльності уповноважених та інших суб'єктів – правового аргументування – до її результату – заргументованості припису (нормативно-правового, інтерпретаційно-правового та індивідуально-правового) за допомогою певних засобів – юридичних та інших аргументів. До складу (корпусу) правового аргументування можемо віднести: 1) суб'єктний склад; 2) об'єкт правового аргументування; 3) зміст правового аргументування й 4) результат правового аргументування.

До суб'єктного складу правового аргументування належать обов'язкові суб'єкти: аргументувач, адресат правової аргументації, аудиторія. Факультативним суб'єктом правового аргументування є реконструювач. Від суб'єктів правового аргументування відрізняємо інших учасників аргументувальної діяльності, які сприяють такій діяльності і настанню юридичних наслідків.

У кожній аргументувальній ситуації в юридичній діяльності у якості аргументувача чи адресата правової аргументації присутній спеціально уповноважений на таку діяльність суб'єкт. Мета суб'єктів правового аргументування – надати аргументованості для адресата правової аргументації та правової аудиторії точки зору (*standpoint*) щодо певного предмета у певній аргументувальній ситуації. Правовою аудиторією у всіх аргументувальних ситуаціях здебільшого виступає суспільство в цілому, або деякі інші суб'єкти.

Об'єктом правового аргументування можемо вважати те, на що спрямована сама юридична діяльність, а саме: нормативно-правовий припис, інтерпретаційно-правовий припис та індивідуально-правовий (правозастосовчий) припис. Зміст правового аргументування – наведення аргументів – пов'язаний з засобами правового аргументування. Передумовою наведення аргументів є наявність спільних «відправних точок» (*starting point*), щодо яких є згода між суб'єктами аргументувальної діяльності.

Сподіваним результатом правового аргументування у юридичній діяльності є заргументованість сформованого правового припису (нормативно-правового, інтерпретаційно-правового, індивідуально-правового). Вона може бути предметом оцінювання за певними критеріями та методикою. Це дозволяє встановити ступінь заргументованості від 1 до 5, де 1 – слабка заргументованість; 2 – недостатня заргументованість; 3 – часткова заргументованість; 4 – достатня заргументованість; 5 – сильна заргументованість.

Від аргументованості правого припису для реципієнтів відрізняємо переконливість правової аргументації, яка обумовлює те, чи правова аргументація

була настільки сильною, щоб переконати її адресата й правову аудиторію у підставності саме такого правового припису, на підставі саме наведених аргументів.

Реконструювання правової аргументації є факультативна частина її теоретичної моделі. Потреба у реконструюванні правової аргументації виникає не завжди, а лише у випадках багатоаргументової структури з практичною чи науковою метою. На сьогодні визнано, що такого аспекту як логічна правильність – формального критерію – не достатньо для оцінювання правової аргументації. Вважаємо за доречне оцінювати саме переконливість правової аргументації для адресатів і суспільства, як найбільш широке поняття. Для оцінювання переконливості правової аргументації, крім тих критеріїв, які входять до індексу аргументованості правового припису, доцільно враховувати такі критерії як: можливість універсалізації такої аргументації та наслідки, яких досягають за допомогою такої аргументації.

У підрозділі 3.2 «Сутнісні ознаки правової аргументації» виявлено такі ознаки. На підставі загальнотеоретичної моделі правової аргументації сформульовано сутнісні ознаки правової аргументації (у найбільш загальному сенсі) для розкриття її юридичної природи.

**Розділ 4 «Інструменти правової аргументації: загальнотеоретична характеристика»** присвячений детальному аналізу засобів, що допомагають здійснювати правове аргументування та реконструювати правову аргументацію, їхній типології та класифікації, мовним засобам, аргументовим структурам.

У підрозділі 4.1 «Аргумент: загальне поняття та співвідношення з суміжними поняттями» визначено поняття аргументу як послідовність тверджень (суджень), що їх висувають для підтримки чи заперечення іншого твердження (позиції, точки зору, тези). Найчастіше аргумент реконструюють як такий, що складається з тверджень-засновків та твердження-висновку. Твердження-засновки ще називають аргументами, підставами аргументу, а твердження-висновки – точкою зору, тезою, позицією. Обґрунтовано відмінність між правовими, іншими соціальними та юридичними аргументами. Правові аргументи мають у засновках джерела права чи джерела обґрунтування права, а інші соціальні – міркування моралі, політики, соціальної справедливості, контексту тощо. Проте змісту засновків не достатньо, якщо йдеться про виокремлення юридичних аргументів. Також треба зважати на повноваження аргументувача на здійснення юридичної діяльності. Кожен юридичний аргумент є правовим, але не кожен правовий – юридичним.

Встановлено, що поняття аргументу не тотожне поясненню, доводу і доказу. Пояснення лише поглиблює розуміння і не передбачає спростування, стосується переважно фактів. Довід є результат доведення, яке переважно розуміють як демонстрацію. Доказ зазвичай входить до доказового аргументу. Поняття «схема

аргументу» і «форма аргументу» відображає його внутрішню будову і реконструює цей аргумент.

У підрозділі 4.2 «Аргументи у правовій аргументації: типологія та класифікація» встановлено, що визнаними типами правотлумачних аргументів і такими, що мають підстави в емпіричній правоаргументувальній практиці в Україні, є аргументи генетичного, лінгвістичного, системного й телеологічного типів. Схарактеризовано зміст аргументів цих типів та наведено приклади їх використання в українській аргументовчій практиці. З'ясовано, що всі типи правотлумачних аргументів є засоби, що дозволяють застосувати способи тлумачення норм права у правотлумачній та правозастосовчій діяльності. Однак зв'язок між аргументом і способом тлумачення не є прямолінійний. Наприклад, мовознавчий аргумент може бути використано для застосування як мовного, так і історичного способу тлумачення норм права.

Класифікація аргументів у правовій аргументації допомагає виявити обсяг її субстантивних засобів, а також з'ясувати обсяг властивостей аргументів. Запропоновано класифікацію аргументів у правовій аргументації за юридично значущими критеріями.

У підрозділі 4.3 «Способи правового аргументування» виявлено й обґрунтовано такі: субсумпційне аргументування й аргументування шляхом зважування й балансування.

Субсумпційне аргументування є юридична кваліфікація фактів, правовий силогізм, засновки якого можуть потребувати додаткового аргументування (якщо застосовують відносно-визначену норму, або така норма потребує тлумачення, або якщо є конкуренція норм, що їх можна застосувати). Тоді йдеться про складну субсумпцію. Проте субсумпційний виклад аргументації не означає автоматично, що зв'язки між засновками й висновком необхідні, особливо якщо засновки потребують додаткового аргументування.

Виявлено та обґрунтовано, що аргументування способом субсумування (юридичної кваліфікації) може стосуватися не лише фактів, але й права. На потенційну юридичну кваліфікацію фактів, на які поширюється норма, зважають у правотворчості й офіційному правотлумаченні. Звідси, поняття юридичної кваліфікації має ширший зміст, ніж усталений в українській теорії права і потребує перегляду. Виснувано, що аргументування способом зважування й балансування стосується аргументів насамперед з принципів права та стандартів прав людини, які часто сформульовані й функціонують як принципи права. Застосовуючи зважування й балансування принципів права та прав людини, правозастосувач виявляє певні інтереси чи цінності, інкорпоровані у принципи права або права людини, виявляє та може порівнювати наслідки від задоволення одного конкурентного права людини чи принципу права і незадоволення іншого через спеціальні тести. До цього способу

аргументування вдаються через неможливість вирішити справу у спосіб субсумпційного аргументування: коли немає норм, які б можна було застосувати, навіть тих, що перебувають в конкуренції.

*Підрозділ 4.4 «Аргументові структури у правовій аргументації та їхні мовні показники»* присвячений характеристиці того, в які структури поєднують аргументи у правовій аргументації та які мовні засоби вказують на певні аргументові структури.

Виявлено, що у правовій аргументації часто доводиться будувати багатоаргументові конструкції з послідовною, конвергентною чи пов'язаною аргументовою структурою чи з їх поєднанням. Обґрунтовано, що сукупність аргументів, поєднаних між собою у пов'язаній аргументовій структурі, даватимуть в результаті сильнішу аргументацію навіть з огляду на кількість таких аргументів та – що найважливіше – взаємозв'язок між ними. Але якщо один з них буде відхилений, то сила аргументувальної конструкції буде істотно підірвана. Натомість, відхилення деяких аргументів у конвергентній аргументації мало впливатиме на аргументованість загального висновку.

Не завжди можна простежити мовні показники аргументової структури у правовій аргументації. Якщо такі мовні індикатори і є, то вони не завжди дозволяють виявити аргументову структуру правової аргументації. В такому разі треба реконструювати й оцінювати зміст та взаємозв'язки між аргументами.

У *підрозділі 4.5 «Мовні засоби правової аргументації»* розкрито роль мови у формулюванні аргументів. Такими мовними засобами є лексика й синтаксичні конструкції. У правовій аргументації лексичні й синтаксичні засоби не завжди вжиті правильно, а тому не завжди можуть бути індикаторами аргументової структури. Довгі речення засновків аргументів і брак нумерування аргументувальних фрагментів тексту з ними створюють додаткові можливості для «навішування» на ці засновки додаткових сенсів. Це може призводити до слабшої підтримки висновку аргументу.

Обґрунтовано, що виклад аргументувальних конструкцій у правовій аргументації варто здійснювати у порядку «точка зору – аргумент», оскільки така послідовність сприяє кращому ідентифікуванню аргументувальних конструкцій. Сьогодні таку послідовність викладу правової аргументації можна простежити зокрема у деяких постановках Великої Палати Верховного Суду.

**Розділ 5 «Правова аргументація у різних видах юридичної діяльності: теоретичні основи»** містить три підрозділи, де схарактеризовано правову аргументацію у правотворчій, правотлумачній та правозастосовчій діяльності.

У *підрозділі 5.1 «Правотворча аргументація»* схарактеризовано теоретичні основи правотворчої аргументації на прикладі законотворчості в Україні. Встановлено, що правотворчу аргументацію підставно вважати правовою

аргументацією. Ірраціональний складник правотворчої аргументації проявлений лише на етапі ухвалення законопроекту – під час парламентських дебатів. Схарактеризовано діалоговий характер, суб'єктний склад, мету, предмет, результат, специфіку субстантивних та процесових засобів, стадійність як сутнісні ознаки правотворчої аргументації. Звернуто увагу на те, що в правотворчій аргументовчій практиці одиничні аргументи підтримують висновки щодо окремих нормативно-правових приписів, а багатоаргументових структур у правотворчій аргументації не будують. У правотворчій аргументації у парламентських дебатах можна простежити використання ірраціональних засобів переконування членів парламенту.

У підрозділі 5.2 «*Правотлумачна аргументація*» схарактеризовано теоретичні основи аргументування в офіційній правотлумачній діяльності на прикладі правотлумачення КСУ. Схарактеризовано й деталізовано діалоговий характер, суб'єктний склад, мету, предмет, результат, специфіку субстантивних та процесових засобів, стадійність як сутнісні ознаки правотлумачної аргументації. Запропоновано закріпити детальні правила аргументування у офіційній правотлумачній діяльності в процесуальних нормах, включно з заміною термінів, похідних від «мотив» на ті, що походять від кореня «аргумент» і розширити діапазон використовуваних типів аргументів для посилення переконливості правотлумачної аргументації КСУ.

Підрозділ 5.3 «*Правозастосовча аргументація*» присвячений характеристиці теоретичних основ правового аргументування у цьому виді юридичної діяльності. Схарактеризовано й деталізовано діалоговий характер, суб'єктний склад, мету, предмет, результат, специфіку субстантивних та процесових засобів, стадійність як сутнісні ознаки правотлумачної аргументації. Виснувано, зокрема, що найважливіші правила правового аргументування потребують закріплення в процесуальних нормах у процесуальних кодексах, включно з закріпленням розподілу тягаря аргументування, стандарту аргументованості, джерел аргументів, статусу деяких аргументів (зокрема з іноземного права чи іноземної судової практики в правовій системі України), а також заміною термінів, похідних від «мотив» на ті, що походять від кореня «аргумент».

## **ВИСНОВКИ**

У дисертації здійснено узагальнення й запропоновано вирішення важливої теоретичної та прикладної проблеми, яка полягає у формуванні загальнотеоретичної концепції правової аргументації; продемонстровано особливості її застосування в українській юридичній практиці. Висновки дослідження, що розширюють і доповнюють винесені на захист положення наукової новизни, полягають у такому.

1. Основними концепційними положеннями теорії правової аргументації є такі:
  - 1.1. Правова аргументація є складником усіх видів юридичної діяльності та сприяє досягненню їхніх цілей юридичної діяльності – створення

відповідних правових приписів. Правотворча аргументація допомагає сформулювати нормативно-правовий припис. Правотлумачна аргументація – правотлумачний припис. Правозастосовча аргументація – індивідуально-правовий припис. У цьому сенсі правова аргументація уможливує зреалізувати мету кожного з видів юридичної діяльності. Адже завдяки якісній правовій аргументації сформований правовий припис стає вірогідним, а відтак доладним та переконливим для адресатів та суспільства в цілому. Це сприяє покращенню якості правотворчих, правотлумачних і правозастосовчих актів.

- 1.2. Правова аргументація у найбільш загальному сенсі поєднує процес і процедуру діяльності з правового аргументування, її засоби та результат – правовий припис набуває такої властивості як заргументованість .
- 1.3. З метою пізнання правової аргументації (у найбільш загальному сенсі) її внутрішню будову варто представити у вигляді загальнотеоретичної моделі правової аргументації. Остання має охопити склад правового аргументування, інструменти правової аргументації, а також її реконструювання й оцінювання.
- 1.4. Уповноважений на здійснення юридичної діяльності суб'єкт має сформулювати підтриманий раціональними аргументами, а відтак вірогідний правовий припис, який можна оцінити щодо його логічної правильності, переконливості чи прийнятності для інших суб'єктів.
- 1.5. Ядром правової аргументації є її інструменти. З погляду теорії права юридично значущими є засоби і способи правової аргументації. Засобами правового аргументування слугують аргументи й аргументові структури, які отримують мовний вираз у результаті правового аргументування, процесові правила правового аргументування. Способами правового аргументування є прийоми використання її засобів (правове субсумування та зважування й балансування).

2. Поняття «правова аргументація» та «юридична аргументація» не тотожні. Критерієм їхнього розмежування можна вважати саме засоби аргументування – аргументи. У правовій аргументації аргументувачі використовують не лише суто позитивістські (легістські, юридичні) аргументи, а й інші аргументи (моральні, релігійні, політичні, правові (зокрема ті, що стосуються так званого м'якого права)). У юридичній аргументації аргументувач послуговується лише юридичними аргументами. У різних видах юридичної діяльності питома вага юридичної та правової аргументації різна.

Крім того, можна виокремлювати правничу й правну аргументацію. Під «правничою аргументацією» доцільно розуміти найбільш широке поняття аргументації у правничій галузі, такій що стосується діяльності правника. Тоді як

«правна аргументація» – це така, що ґрунтується на праві як втіленні певних цінностей та ідей безвідносно до його нормативної природи.

Варто розмежовувати правове аргументування як діяльність, зарґументованість об'єкта цієї діяльності як її результат та правову аргументацію як сукупність засобів цієї діяльності. Таке термінологічне розрізнення сприяє точності терміновживання та уточнює предмет дослідження. Водночас термін «правова аргументація у широкому сенсі» для цілей цієї розвідки виправдано використовувати на позначання максимально широкого поняття, яке охоплює усі зазначені вище – діяльність, засоби і результат.

*Правове аргументування* – це процесове поняття, яке відображає юридично значущу діяльність з обґрунтування чи відхилення (відкидання) тверджень за допомогою певних засобів – юридичних та інших аргументів з метою надати зарґументованості для реципієнтів ухваленому юридично значущому рішенню або певній правовій позиції, що сприяє настанню юридичних наслідків.

*Правова аргументація* – це поняття, яке відображає сукупність чи систему засобів, що їх використовують або в процесі діяльності з правового аргументування, або в процесі діяльності з реконструювання аргументації, що міститься в тексті іншого суб'єкта.

3. Підходи до визначення поняття правової аргументації в доктринальних джерелах можна поділити на позитивістські і непозитивістські: до непозитивістських віднесені ті, автори яких вибудовують з поняття правової аргументації онтологію права, відштовхуються від визнання інструментальної ролі правової аргументації як правового обґрунтування чи виправдання. До позитивістських віднесено її розуміння як обґрунтування, що його здійснюють у позитивному праві, де акцентовано на дослідженні аргументів (від ототожнення правової аргументації з судовим правозастосовчим обґрунтуванням – до її розуміння як дискурсного обґрунтування у юридично значущій діяльності).

4. У загальному юридичному контексті підставно вважати поняття правового обґрунтування родовим, а видовими до нього – поняття правового аргументування, правового мотивування й пояснювання. Спеціальним випадком правового обґрунтування можна вважати правове виправдання (так би мовити, ретроспективне обґрунтування). Також правове аргументування може мати спеціальний різновид – доведення (стосується, насамперед, питання фактів). Все ж найчастіше застосовним різновидом правового обґрунтування є правове аргументування.

У спеціальному юридичному контексті – правозастосовчому – деякі терміни з терміносистеми правової аргументації мають інше значення, ніж у загальному юридичному контексті. Так, термін «обґрунтоване судове рішення» зазвичай означає обґрунтованість судового рішення доказами, а не зазначенні підстав цього рішення. Доказування ж є спеціальним терміном та спеціальним різновидом

процесуальної правозастосовчої діяльності. Саме вмотивованість судового рішення (як зазначення його мотивів та підстав) у спеціальному юридичному контексті асоційована з його заргументованістю. Водночас коректним терміном, який треба впровадити у законодавство, є не «вмотивованість», а «заргументованість» судового рішення.

5. Концептуальними підходами до досліджування правової аргументації визнають логічний, риторичний і діалектичний. Кожен з них ґрунтований на певній світоглядній аксіоматичній ідеї (концепції раціональності: «геометричній» (формально-логічній) – аргументація створена на безспірній основі й у логічно досконалий спосіб; «антропологічній» – аргументація ґрунтується на тому, що вважають раціональним члени певної комунікативної спільноти; чи «критичній» – аргументація заснована на систематичній перевірці прийнятності усіх аргументувальних кроків). На підставі світоглядної аксіоматичної ідеї вибудовують теоретичну модель правової аргументації: логічну (спрямована на напрацювання універсальних стандартів оцінювання того, чи правова аргументація гарантує, що висновок аргументу правильний, якщо правильні засновки), риторичну (виявляє ті властивості правового аргументування, які допомагають переконувати правову аудиторію у прийнятності аргументу і залежить від контексту аргументування) чи діалектичну/діалогову (обґрунтовує діалектичну процедуру для систематичної перевірки прийнятності певної точки зору, в якій відбувається обмін аргументами й критичними відповідями відповідно до правил процедури діалектичної дискусії).

6. Логічний підхід до правової аргументації є найважливішим інструментом для формального аналізу та оцінювання логічної правильності правової аргументації. Логіка є інструментом для відтворення формальної структури аргументу та його прихованих елементів. Саме засоби логічного підходу забезпечують мінімальний ступінь аргументованості правових приписів у різних видах юридичної діяльності. Проте логіка не пропонує норм для оцінювання матеріальних і процесових аспектів правового аргументування.

Представники риторичного підходу приділяють увагу різноманітним засобам правового аргументування, пропонуючи їхній каталог (аргументи, прийоми). Істотну роль у аргументуванні відіграє контекст, який внесено в теоретичну модель правової аргументації через різні поняття, зокрема правової аудиторії. Ще однією особливістю теоретичної моделі риторичного підходу до правової аргументації є урахування передрозуміння предмета аргументування, що втілене в поняттях «відправних точок» (*starting points*), «топів». Риторичні теоретичні моделі правового аргументування беруть до уваги передрозуміння правової аудиторії (так звані «спільні відправні точки»), що дає змогу ефективніше її переконувати.

Представники діалектичного підходу до правової аргументації розглядають правове аргументування як дискурс (або критичну дискусію), розробляють правила

побудови аргументів, правила й стандарти прийнятності аргументів. Такі аргументи розглядають у правовому дискурсі чи діалозі, що допомагає систематично тестувати їхню прийнятність. Діалектичний підхід поєднує елементи підходу логічного й риторичного, приділяє значну увагу мові аргументів.

Усі зазначені підходи мають певну інструментальну цінність для загальнотеоретичного дослідження правової аргументації. Логічний підхід має чи не найвищу цінність. Адже він надає методологійний інструментарій для формального аналізу (реконструкції) аргументів, насамперед юридичних. Риторичний підхід до правової аргументації розширює діапазон можливих засобів правового аргументування, визнаючи за можливе аргументувати не лише за допомогою юридичних аргументів, але й інших правових (наприклад, із «неписаних» принципів права) та позаправових (наприклад, із соціальних наслідків). Крім того, до суб'єктного складу аргументувальної діяльності додано правову аудиторію, переконувати яку мають аргументувач і реципієнт. Діалектичний підхід надає методологійний інструментарій для загальнотеоретичного аналізу правового аргументування як дискурсної діяльності, тобто такої, що її здійснюють у діалозі та за певними правилами.

7. Загальна теорія права як методологічне підґрунтя дає змогу осмислити правову аргументацію (в найбільш загальному сенсі), зокрема запропонувавши її модель. Вона охоплює: аргументувальну ситуацію, склад правового аргументування, інструменти правового аргументування, реконструкцію й оцінювання правової аргументації.

*Аргументувальна ситуація* є контекстним тлом правового аргументування. Вона впливає на те, які саме суб'єкти розгортають аргументування, з якою метою, щодо якого предмета, які засоби вони для цього обирають. Та, відповідно, якого результату вони досягнуть і як він впливатиме на настання юридичних наслідків. Аргументувальні ситуації у різних видах юридичної діяльності відрізняються. Проте у кінцевій аргументувальній ситуації аргументують той правовий припис, яким завершується певна юридична діяльність (нормативно-правовий, інтерпретаційно-правовий чи індивідуально-правовий).

*Склад (корпус) правового аргументування* – це конструкція, яка дає змогу схарактеризувати правове аргументування як діяльність і продемонструвати, як переходять від діяльності уповноважених та інших суб'єктів – правового аргументування – до її результату – такої властивості правового припису як його заргументованість за допомогою певних засобів – юридичних та інших аргументів. До складу (корпусу) правового аргументування відносимо: 1) суб'єктний склад; 2) об'єкт правового аргументування; 3) зміст правового аргументування; 4) результат правового аргументування.

До *суб'єктного складу* правового аргументування належать суб'єкти: аргументувач, адресат правової аргументації, аудиторія. У кожній аргументувальній ситуації в юридичній діяльності як аргументувач чи адресат правової аргументації присутній спеціально уповноважений на таку діяльність суб'єкт. Така аргументувальна діяльність та коло її суб'єктів врегульоване нормами процесуального права більшою чи меншою мірою. Крім того, аналіз суб'єктного складу правової аргументації свідчить про те, що така діяльність діалогова, хай навіть адресат правового аргументування і відповідної аргументації відповідає на аргументи не безпосередньо, а віддалено – в іншій аргументувальній ситуації. Крім того, суб'єкти юридичної діяльності міняються аргументувальними ролями у різних аргументувальних ситуаціях. Мета суб'єктів правового аргументування – надати аргументованості для адресата правової аргументації та правової аудиторії точки зору (*standpoint*) щодо певного предмета у певній аргументувальній ситуації. Правовою аудиторією у всіх аргументувальних ситуаціях здебільшого є суспільство в цілому або деякі інші суб'єкти (наприклад, вищі суди).

*Об'єктом* правового аргументування вважаємо той правовий припис, на створення якого спрямована сама юридична діяльність. Йдеться про приписи нормативно-правовий, інтерпретаційно-правовий та індивідуально-правовий (правозастосовчий). Об'єкт правового аргументування конкретизується у його предметі в аргументувальній ситуації. Спільним для усіх різновидів юридичної діяльності є те, що вони розпочинаються з аргументування необхідності створення правового припису в правореалізаційному акті. Подальші аргументувальні ситуації в усіх основних видах юридичної діяльності забезпечують дискурсне аргументування щодо об'єкта (відповідного правового припису) в юридичній діяльності. Це виявляється у зміні предметів правового аргументування у різних аргументувальних ситуаціях, що у підсумку призводить до фінальної аргументувальної ситуації – аргументування змісту правового припису. Предмет правового аргументування «веде за собою» засоби, що їх використовують його суб'єкти. Він конкретизований у процесуальних нормах, що їх створює держава.

*Зміст* правового аргументування – наведення аргументів – пов'язаний із засобами правового аргументування й має процесуальну зумовленість. Адже наведення аргументів у юридичній діяльності підпорядковане певній процедурі. Вони залежать від того, в яких аргументувальних ситуаціях і в яких видах юридичної діяльності розгортають правове аргументування.

*Результатом* діяльності з правового аргументування в юридичній діяльності є те, що сформований правовий припис набуває такої формальної властивості як заргументованість. Вона може бути предметом оцінювання за певними критеріями та запропонованою методикою, яка допомагає виявити ступінь заргументованості від 1 до 5, де 1 – слабка заргументованість; 2 – недостатня заргументованість;

3 – часткова заргументованість; 4 – достатня заргументованість; 5 – сильна заргументованість. Водночас, у разі сильної заргументованості правового припису у реципієнтів має виникнути переконаність у його підставності.

*Реконструювання правової аргументації* є факультативною частиною її теоретичної моделі. Потреба у реконструюванні правової аргументації виникає з практичною чи науковою метою (подальшого оскарження судового рішення чи його доктринальної оцінки). Воно дає змогу виявити приховані елементи аргументу, їхню кількість і зв'язки між ними у аргументувальній конструкції, помилки в аргументах та зайві аргументи. Засобами для реконструювання правової аргументації можуть слугувати схеми аргументів та аргументові структури.

Сьогодні визнано, що такого формального аспекту як логічна правильність недостатньо для *оцінювання правової аргументації*. Водночас, логічна правильність є обов'язкова передумова для подальшого оцінювання правової аргументації. Логічно хибна аргументація не може бути оцінена за іншими критеріями, бо не виконана передумова для подальшого оцінювання. Немає єдності у тому, який саме аспект правової аргументації, крім логічної правильності, має бути оцінений: прийнятність, переконливість чи доладність. Вважаємо за потрібне оцінювати саме переконливість правової аргументації як найбільш широке поняття. Невід'ємним підґрунтям для переконливості є вірогідність правової аргументації як втілення її логічної правильності. Сам факт аргументованості правового припису ще не свідчить про переконливість такої аргументації, але є її неодмінною передумовою: лише сильно заргументований правовий припис може бути переконливим, але не будь-який заргументований правовий припис є переконливим. Лише переконливу правову аргументацію можна вважати ефективною.

Для оцінювання переконливості правової аргументації, крім тих критеріїв, які вміщені в пропонованому індексі заргументованості правового припису, доцільно враховувати такі критерії як можливість універсалізації такої аргументації та наслідки, яких досягають за її допомогою.

8. Сутнісними ознаками правової аргументації в найбільш широкому сенсі, які розкривають її природу, можна вважати такі.

Діяльність з правового аргументування є невід'ємним складником юридичної діяльності. Вона має діалоговий характер, оскільки її здійснюють у діалоговій взаємодії суб'єктів. Діяльність з правового аргументування здійснює уповноважений на певну юридичну діяльність суб'єкт та інші учасники цієї діяльності. Мета правового аргументування, яку має уповноважений на певну юридичну діяльність суб'єкт, кінцево полягає в тому, щоб надати аргументованості правовому приписові для його реципієнтів. Об'єктом правового аргументування в основних видах юридичної діяльності є такі правові приписи: нормативно-правовий – у правотворчому аргументуванні, інтерпретаційно-правовий – у правотлумачному

аргументуванні й індивідуально-правовий (правозастосовчий) – у правозастосовчому аргументуванні. Зміст діяльності з правового аргументування полягає у висуненні чи відхиленні саме юридичних та інших аргументів у формі тверджень чи заперечень. Завдяки ним правовий припис, що постає в результаті основних різновидів юридичної діяльності, набуває такої формальної властивості як заргументованість. Для правового аргументування використовують різні засоби. Насамперед йдеться про аргументи – юридичні (передбаченими у джерелах (формах) права, вони можуть стосуватися фактів і права), правові (не передбачені у джерелах (формах) права, наприклад, так звані неписані принципи права, не закріплені у позитивному праві, але визнані правовою доктриною, правові цінності, так зване м'яке право) чи позаправові (інші соціальні аргументи, зокрема політичні, моральні, релігійні, мовні, аргумент з контексту справи та ін.). Правове аргументування, яке саме собою є стадійною діяльністю, розгортають на кожній зі стадій основних різновидів юридичної діяльності – правотворчої, правотлумачної та правозастосовчої. А тому воно підпорядковане тим процесуальним юридичним нормам, які регулюють провадження цих видів юридичної діяльності у певній правовій системі. Специфікою результату правового аргументування є те, що створена у процесі такої діяльності правова аргументація забезпечує заргументованість того правового припису, формуванням якого завершується кожен різновид юридичної діяльності.

9. Аргументом у правовій аргументації вважаємо послідовність тверджень (суджень), що їх висувають для підтримки чи заперечення іншого твердження (позиції, точки зору, тези). Найчастіше аргумент реконструюють як такий, що складається з тверджень-засновків і твердження-висновку. Такі твердження можуть бути власне твердженнями або запереченнями. Твердження-засновки називають також аргументами, підставами аргументу, а твердження-висновки – точкою зору, тезою, позицією. Поняття аргументу не тотожне поясненню, доводу і доказу.

Визнаними типами правотлумачних аргументів і такими, що мають підстави в емпіричній правоаргументовчій практиці, є аргументи генетичного, лінгвістичного, системного й телеологічного типів.

Аргумент лінгвістичного типу має засновком посилення на слововжиток або синтаксичну структуру речення. Аргумент генетичного типу може шукати підставу для обґрунтування змісту нормативно-правового припису в мові або в меті закону, але саме з посиленням на підготовчі матеріали до нього. До аргументів системного типу віднесено топічні (риторичні) (а саме: з аналогії, *a fortiori*, *a contrario*, *ad absurdum*, аргумент з телеологічної редукції, від супротивного та інші), а також аргумент з контекстуальної гармонізації, аргумент з послідовності й когерентності, хронологічний аргумент, аргумент ієрархії, аргумент спеціалізації, поняттєвий аргумент, аргумент з принципу права, аргументи з судової практики (спеціальним

різновидом якого можна вважати аргумент з прецеденту), історичний аргумент, аргумент з іноземного права, аргумент з суспільно-політичного контексту, аргументи із загальних принципів правосвідомості, зокрема принципу політичної доцільності чи інших неписаних принципів права.

Телеологічні аргументи поєднують ті аргументи, які так чи інакше пов'язані зі з'ясуванням *мети норми права* чи *наслідків її дії*. Вони представлені аргументами з мети та наслідків дії норми права, а також практичними аргументами.

Усі зазначені типи правотлумачних аргументів є засобами, які дають змогу застосувати способи тлумачення норм права у правотлумачній і правозастосовчій діяльності. Аргумент з мети тлумачення норми права також можна використати для застосування телеологічного та історичного способів тлумачення права. Аргумент з контексту справи допомагає застосувати динамічний спосіб тлумачення права.

Класифікація аргументів дає змогу виявити їх специфіку у правовій аргументації. Класифікувати аргументи пропонуємо за такими найбільш значущими для правового аргументування критеріями: за засобами формування засновків аргументу (або за джерелами, з яких суб'єкт віднаходить аргументи) на правові, спеціальним різновидом яких є юридичні, та інші соціальні аргументи (так би мовити, позаправові); за формою висновування, яка є в основі аргументу, на дедукційні, індукційні та абдукційні; за доказовою силою на доказові та недоказові; за предметом аргументування – на ті, що обґрунтовують твердження про факти та ті, що обґрунтовують твердження про право; за роллю в аргументовій структурі – на основні та додаткові; за аргументовою структурою, що поєднує аргументи – на одиничні, конвергентні, пов'язані й послідовні; за стадією правового регулювання – на правотворчі, правотлумачні, правозастосовчі; за джерелом походження: ті, що походять від уповноважених на правове аргументування суб'єктів та ті, що їх створюють у процесі допоміжних різновидів юридичної діяльності (правничо-наукової та правореалізаційної).

10. Способами правового аргументування, які можна простежити у різних видах юридичної діяльності, можна вважати субсумпційне аргументування й аргументування шляхом зважування й балансування.

Субсумпційне аргументування є юридичною кваліфікацією фактів, правовим силогізмом, засновки якого можуть потребувати додаткового аргументування. Аргументування способом зважування й балансування найчастіше стосується аргументів насамперед з принципів права і передбачає алгоритм (тест) зважування.

11. У правовій аргументації аргументи поєднують у різні аргументові структури. У правотворчій аргументації окремі нормативно-правові приписи часто підтримані лише одним аргументом, тоді як у правотлумачній і правозастосовчій переважають багатоаргументові структури (конвергентні, пов'язані й послідовні та їхнє поєднання). Не завжди можна простежити мовні індикатори аргументової

структури у правовій аргументації. Якщо такі мовні індикатори і є, то вони не завжди дають змогу виявити аргументову структуру правової аргументації. В такому разі треба реконструювати й оцінювати зміст та взаємозв'язки між аргументами.

12. Мовні засоби допомагають ввести елементи аргументувальних конструкцій, якими є засновки аргументів та їхні висновки. Такими мовними засобами є лексика й синтаксичні конструкції. Виклад аргументувальних конструкцій у правовій аргументації слід здійснювати у порядку «теза – аргумент – висновок», оскільки така послідовність сприяє кращому ідентифікуванню складників аргументів. Сьогодні таку послідовність викладу правової аргументації можна простежити зокрема у деяких постановках Великої Палати Верховного Суду. Конкретизацію порядку викладу аргументувальних конструкцій можна простежити у так званих форматах правової аргументації, які широко відомі в країнах з англо-саксонською правовою системою (IRAC, CRAC, CREAC та інші).

13. Правотворча аргументація набуває специфічних ознак як складник правотворчої діяльності, незважаючи на те, що окремі дослідники правотворчу раціональність ставлять під сумнів. Найбільш рельєфно в правовій системі України правотворча аргументація проявлена у законотворчості парламенту.

Специфіка суб'єктного складу правотворчого аргументування як його ознака, зумовлена тим, що його здійснює уповноважений на правотворчу діяльність суб'єкт та інші учасники цієї діяльності, які їй сприяють, зокрема експерти. На завершальній стадії відповідної юридичної діяльності саме парламент як уповноважений на правотворчу діяльність колективний суб'єкт створює підтриманий правовою аргументацією нормативно-правовий припис, а точніше – приписи. Мета правотворчого аргументування – надати аргументованості нормативно-правовим приписам законопроекту для учасників правотворчої діяльності та суспільства. Об'єктом правотворчого аргументування підставно вважати саме нормативно-правові приписи, що містяться у законопроекті та запроваджують, змінюють або припиняють певне нормативне врегулювання суспільних відносин, тобто те, чим завершують правотворчу діяльність.

Специфіка засобів правотворчого аргументування полягає в тому, що на стадії подання законопроекту до парламенту переважають інші соціальні засоби аргументування – так би мовити, позаправові; у експертних висновках щодо змісту законопроекту домінують правотлумачні аргументи, спрямовані на створення точних та однозначних формулювань нормативно-правових приписів для дотримання вимог правотворчої техніки щодо їхньої форми та змісту; на стадії парламентських дебатів щодо законопроекту мають пріоритет аргументи з наслідків дії нормативно-правових приписів.

Практичне значення дослідження правотворчої аргументації полягає в тому, що за його результатом можна запропонувати напрями вдосконалення аргументувальної й аргументовчої практики у правотворчості. Аргументувальна практика у правотворчості може бути вдосконалена насамперед шляхом запровадження детальних правил обґрунтування не лише потреби в ухваленні законопроекту, а й його змісту та правил здійснення аргументування у процесі законотворчості з боку експертів і в парламентських дебатах та його обговорення в комітетах парламенту. Зміст і форма нормативно-правових приписів мають бути аргументовані належно, щоб поліпшити якість правового регулювання суспільних відносин та уникнути небажаних наслідків дії певного законопроекту. Використаний же аргументарій має охоплювати не лише соціальні аргументи та аргументи з наслідків, а й інші. Так правотворча аргументовча практика стане переконливішою для суспільства.

14. Офіційна правотлумачна аргументація набуває специфічних ознак як складник правотлумачної діяльності. Найбільш рельєфно в правовій системі України вона виявлена у діяльності КСУ, що на сьогодні здійснює офіційне тлумачення Конституції України.

Специфіка суб'єктного складу правотлумачного аргументування зумовлена тим, що її здійснює уповноважений на таку діяльність суб'єкт за допомогою інших учасників цієї діяльності, якими є суб'єкти звернення до КСУ з конституційним поданням про необхідність надати офіційне тлумачення Конституції України. Мета правотлумачного аргументування – надати аргументованості інтерпретаційно-правовим приписам для учасників офіційної правотлумачної діяльності та суспільства.

Об'єктом офіційного правотлумачного аргументування є правило розуміння змісту норми права, зафіксоване в інтерпретаційно-правовому приписі.

Засобами правотлумачного аргументування є саме правотлумачні аргументи, які, зрештою, отримують об'єктивацію у правотлумачному акті – рішенні КСУ про офіційне тлумачення Конституції України. Такі аргументи допомагають сформулювати правило розуміння змісту юридичної норми. Вони дають змогу застосувати певні способи тлумачення норм права та мають бути наведені у певній послідовності: якщо лінгвістичних і системних аргументів недостатньо для формулювання правила розуміння змісту норми права, тоді вдаються до телеологічних (зокрема щодо наслідків дії норми права) чи історичних аргументів. Аргументувальна компетентність правотлумача обумовлює широкий арсенал правотлумачних аргументів, які він застосовує, що робить його правотлумачну аргументацію переконливою.

На стадії тлумачення-з'ясування КСУ підшукує аргументи для виправдання правила розуміння змісту норми права, застосовуючи певні способи тлумачення

норм права. На стадії тлумачення-роз'яснення КСУ об'єктивує аргументи, розгортаючи аргументацію, щоб продемонструвати, що правило розуміння змісту норми права не є свавільним. Формулює він так, щоб продемонструвати логічне висновування такого правила розуміння юридичної норми з запропонованих аргументів.

Практичне значення досліджування правотлумачної аргументації дозволяє запропонувати напрями вдосконалення аргументувальної й аргументовчої практики у правотлумачній діяльності. Насамперед варто повернути повноваження КСУ щодо офіційного тлумачення законів, а не лише Конституції України, через наявність прогалини (після конституційної реформи 2016 року) щодо цього повноваження та наявності суспільної потреби у офіційному тлумаченні законів. Крім того, потребують закріплення в процесуальних нормах детальні правила аргументування в офіційному тлумаченні права, включно з заміною термінів, похідних від «мотив» на ті, що походять від кореня «аргумент» (як от «аргументовча частина рішення КСУ») через спонукальне значення слова «мотив». Насамкінець, треба вдосконалити аргументовчу практику, зокрема розширити діапазон використовуваних типів аргументів. Крім лінгвістичних і системних аргументів, доречно частіше вдаватися телеологічних аргументів для посилення переконливості офіційної правотлумачної аргументації КСУ.

15. Правозастосовча аргументація набуває специфічних ознак як складник правозастосовчої діяльності. Найбільш рельєфно в правовій системі України вона виявлена у діяльності судів.

Специфіка суб'єктного складу правозастосовчого аргументування як його ознака, зумовлена тим, що його здійснює уповноважений на таку діяльність суб'єкт (суд) та інші учасники цієї діяльності, якими є суб'єкти звернення до суду (сторони), свідки, експерти та інші учасники судового провадження, а суспільство є правовою аудиторією. На завершальній стадії правозастосовчої діяльності саме суд як уповноважений на таку діяльність суб'єкт створює підтриманий правовою аргументацією індивідуально-правовий припис, що конкретизує нормативно-правовий у світлі життєвих обставин. Такий індивідуальний припис, а відповідно, й аргументація, що стала підставою для його створення, можуть бути оскаржені до вищого суду.

Мета правозастосовчого аргументування – надати аргументованості індивідуально-правовим приписам для учасників правозастосовчої діяльності та суспільства. Вона конкретизована на різних стадіях процесу правозастосовування та в різних аргументувальних ситуаціях. Відповідно, об'єктом правозастосовчого аргументування є індивідуально-правовий припис, що завершує правозастосовчу діяльність.

Засоби правозастосовчого аргументування можуть бути правотлумачними аргументами, аргументами щодо юридичної кваліфікації фактів і аргументами щодо фактів. Отриманий на підставі правозастосовування індивідуальний правозастосовчий припис суд висноує у логічний спосіб з висунутих аргументів. Такі аргументи можуть бути як суто юридичними, так і правовими чи іншими соціальними, якщо цього вимагає складність справи. В усному аргументуванні в судовому засіданні сторони можуть використовувати *риторичні засоби* аргументування на додаток до правових аргументів для переконування суду. Важливими засобами правозастосовчого аргументування є *процесуальні засоби*, що стосуються тягаря та процедури й процесу аргументування в судовому процесі, за дотриманням яких стежить суд.

Правозастосовче аргументування розгортають на всіх стадіях правозастосовчої діяльності. Обґрунтовуючи факти, що мають юридичну значущість, суд має зважити на зміст правової норми (нормативно-правового припису), який прагнутиме застосувати. Сторони допомагають суду, надаючи докази на підтвердження таких фактів.

На стадії юридичної кваліфікації фактів правозастосовче аргументування має забезпечити те, що відповідні фактичні обставини, передбачені в нормі права, і сама норма права обрані не свавільно, а підставно. Юридична кваліфікація фактів залежить від складності справи. На стадії ухвалення судового рішення та його документального оформлення об'єктивують індивідуально-правовий припис і сформовану на його підтримку правозастосовчу аргументацію. Суд формулює правозастосовчу аргументацію, що підтримує правовий припис, у мотивувальній частині судового рішення, а сам цей індивідуально-правовий припис – у резолютивній частині судового рішення.

Практичне значення досліджування правової аргументації полягає в тому, що за його результатом можна запропонувати напрями вдосконалення аргументувальної практики у правозастосовчій діяльності. Детальні правила правового аргументування потребують закріплення у процесуальних кодексах, включно з закріпленням розподілу тягаря аргументування, стандарту аргументованості. Для вдосконалення аргументованої практики належить нормативно закріпити: джерела аргументів, статус деяких аргументів (зокрема з іноземного права чи іноземної судової практики в правовій системі України), а також замінити терміни, похідні від «мотив» на ті, що походять від кореня «аргумент» (як от «аргументовча частина судового рішення», «заргументоване судове рішення») через спонукальне значення слова «мотив». Крім того, треба скоригувати зафіксований у процесуальних кодексах обов'язок суду відповідати на «кожен доречний та важливий аргумент кожної зі сторін» (як результат реагування на практику ЄСПЛ). Варто усунути оцінку «доречності та важливості аргументу» з

боку суду та закріпити обов'язок суду відповідати на всі аргументи сторін. Інакше сторони нестимуть ризик свавільності в оцінюванні доречності та важливості аргументу. Покращення аргументовчої частини судових рішень головно покращить їхню якість.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ Монографії:**

1. Дудаш Т. Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 744 с.

### **Статті, що опубліковані у наукових фахових та інших виданнях:**

2. Дудаш Т. Правова аргументація: стан та перспективи дослідження. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична.* 2016. Випуск 62. С. 3–13.

3. Дудаш Т. Правова аргументація: до питання про загальне поняття. *Право України.* 2016. № 8. С. 99–106.

4. Рабінович П., Дудаш Т. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2016. № 2 (85). С.8–20. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: з'ясовано зміст основних понять, пов'язаних із правовою аргументацією в загальному і спеціальному юридичному контекстах).

5. Дудаш Т.І. Особливості аргументування рішень Європейського суду з прав людини (до характеристики методологічних підходів). *Право України.* 2017. №4. С. 156-167.

6. Рабінович П., Дудаш Т. Правнича мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 1. С. 17-29. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: проаналізовано основні складники правничої мови, що слугують мовними засобами правової аргументації, а саме: лексичний склад, особливості синтаксису й стилістики).

7. Дудаш Т.І. Основні методологічні підходи до розуміння й дослідження правового аргументування й правової аргументації. *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник.* Львів, 2017. Вип. 8. С. 103-123.

8. Дудаш Т.І. Логічний підхід до правової аргументації. *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник.* Вроцлав: Видавництво Вроцлавського університету, 2020. Вип. 11. С. 91-109.

9. Дудаш Т. Склад (корпус) правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Публічне право.* 2021. №2. С. 138-148.

10. Дудаш Т. Інструменти правового аргументування й правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2021. Вип. 73. С. 3-13.

11. Dudash T. Analyzing Legal Argumentation: What Theoretical Model is the Most Comprehensive? *Studia Iuridica Lublinensia*. 2022. Vol. 31. No 3. P. 85-103 (видання категорії «А», належить до 3 квартилю журналів, внесених до бази SCOPUS, прирівняне до двох публікацій).

12. Rabinovych P., Dudash T. Legal Argumentation: Some General Theoretical Aspects. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2022. Vol. 29. No. 1. P. 13-25 (видання категорії «А»). (Особистий внесок Дудаш Т. І.: виявлено основні аспекти загальнотеоретичного аналізу правової аргументації).

13. Дудаш Т. Мовні засоби правової аргументації: загальна характеристика. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 12-22.

14. Дудаш Т. Аргументування у правотворчості: деякі загальнотеоретичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 35-40.

15. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. No 3. С. 47–68 (видання категорії «А»). (Особистий внесок Дудаш Т. І.: досліджено поняття аргументу, відмінність між типологією й класифікацією, запропоновано критерії класифікації та види правових аргументів за цими критеріями).

16. Дудаш Т. Базові поняття теорії правової аргументації: зміст та співвідношення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №9. С. 28-33.

17. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правозастосовче аргументування у судовому процесі (загальнотеоретичні аспекти). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. No 4. С. 15–36 (видання категорії «А»). (Особистий внесок Дудаш Т. І.: надано загальнотеоретичну характеристику правозастосовчому аргументуванню як юридичній діяльності та встановлено її сутнісні ознаки й особливості здійснення у правовій системі України).

18. Дудаш Т.І. Зважування й балансування прав людини як спосіб правового аргументування. *Право України*. 2023.№6. С. 33-50.

19. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правотлумачне аргументування у конституційному судочинстві в Україні (загальнотеоретичні аспекти). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30 . No 3. С. 74-97 (видання категорії «А»). (Особистий внесок Дудаш Т. І.: надано загальнотеоретичну характеристику правотлумачному аргументуванню, що його здійснює Конституційний Суд України у процесі офіційного тлумачення Конституції України, та встановлено його сутнісні ознаки).

20. Дудаш Т. Типологія аргументів у правовій аргументації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №3. С. 31-39.

21. Дудаш Т. Аргументувальні структури у правовій аргументації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №4. С. 36-41.

22. Дудаш Т. Риторичний підхід до правового аргументування й правової аргументації. *Філософія права й загальна теорія права*. №1. 2020. С. 110 – 131.

23. Дудаш Т. Діалектичний (діалогічний) підхід до правового аргументування й правової аргументації. *Філософія права й загальна теорія права*. №2. 2020. С. 145-165.

24. Rabinovych P. M., Dudash T. I. Legal Argumentation: Some General Theoretical Aspects. Щорічник українського права : зб. наук. пр. / відп. за вип. Є. А. Гетьман. Харків : Право, 2023. №15. С. 12-34. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: виявлено основні аспекти загальнотеоретичного аналізу правової аргументації).

***Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:***

25. Дудаш Т. І. Юридична мова: посібник-практикум для вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. 80 с.

26. Практика Європейського суду з прав людини: навч.-практ. посібн. Київ: Алерта, 2013. 368 с.

27. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. посібн. 2-ге видання. Київ: Алерта, 2014. 488 с.

28. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини: навч. посібн. 3-тє видання. Київ: Алерта, 2016. 488 с.

29. Дудаш Т.І. Право і політика. *Вступ до правової політології* : навч. посіб / за ред. В.М. Бурдіна. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С. 9-21. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: з'ясовано співвідношення між правом і політикою у різних аспектах).

30. Дудаш Т. Баланс інтересів людини та суспільства як основоположний принцип тлумачення на застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейським судом з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XVIII регіональної науково-практичної конференції, 26-27 січня 2012 року*. Львів: Юридичний факультет ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. С. 20-22.

31. Дудаш Т. Фактори, які впливають на розвиток терміносистем юриспруденції. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIX звітної науково-практичної конференції, 7-8 лютого 2013 року*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 14-16

32. Дудаш Т. Склад юридичної лексики: загальнотеоретичні проблеми. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XX науково-практичної звітної конференції*. Львів: Юридичний факультет ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. С. 24-26

33. Дудаш Т. Юридична аргументація у практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12–13 лютого 2015 р.): у 2 ч. Ч. 1*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 29-32

34. Дудаш Т. Мова як засіб правової аргументації: до питання про лексичний склад мови права. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 30 вересня – 1 жовтня 2015 року) / за ред. проф. В.В. Комарова та І. Д. Шутака*. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 62-65

35. Дудаш Т. Про поняття аргументації в праві. *Актуальні проблеми державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 року): 3-х томах. Том 1*. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2016. С. 34-36.

36. Дудаш Т. До питання про поняття аргументації в праві. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (4–5 лютого 2016 р.): у 2-ох ч. Ч. 1*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 17-21.

37. Рабінович П., Дудаш Т. Юридична дефініція. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С. 860. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: визначено поняття юридичної дефініції та запропоновано види юридичних дефініцій).

38. Рабінович П., Дудаш Т. Юридична стилістика. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С. 890. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: з'ясовано особливості стилістики правничої мови).

39. Рабінович П., Дудаш Т. Юридична термінологія. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого.

2017. С. 893. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: виявлено місце юридичної термінології у лексичному складі правничої мови).

40. Рабінович П., Дудаш Т. Мова права. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С. 301. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: з'ясовано зміст поняття «мова права», відмежовано його від «правничої мови», «юридичної мови», «правової мови»).

41. Дудаш Т. Логічний підхід до дослідження правової аргументації. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIII звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2017 р.): у 2-ох ч. Ч. 1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. С. 8-10.

42. Дудаш Т. Правова аргументація крізь призму логічного підходу : загальнотеоретична характеристика. *Закарпатські правові читання: матеріали XII Міжнародної наукової конференції (29-30 квітня 2020 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; за заг. ред. Я. В. Лазура, М.В. Савчина, М.В. Менджул.* Ужгород: РІК-У, 2020. С. 68-78.

43. Дудаш Т. Логіка, риторика чи діалектика для аргументування права чи неправа? *Фундаментальні проблеми юриспруденції II. Право і неправо: тези доповідей Всеукраїнського круглого столу (18–19 вересня 2020 року) / уклад.: С. Максимов, Н. Сатохіна.* Харків, 2020. С. 35-39.

44. Дудаш Т. Співвідношення правового аргументування й правової аргументації. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021р.): у 2-ох ч. Ч.1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 6-8.

45. Дудаш Т. Правова аргументація і межі права: до питання про загальнотеоретичну модель правової аргументації. *Фундаментальні проблеми юриспруденції III. Межі права: тези доповідей Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю (28–29 травня 2021 року) / уклад.: К. Буряковська, С. Максимов, Н. Сатохіна, О. Стовба.* Харків, 2021. С. 79-83

46. Дудаш Т. Аргументи як засоби правової аргументації: до характеристики основних підходів. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022р.): у 2-ох ч.Ч.1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 7-11

47. Дудаш Т. та ін. Коментар укладачів [до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України»]. *Організація Об'єднаних Націй у спробах*

*протидії агресії Російської Федерації проти України* / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2022. Вип. 1. С. 12-15. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: з'ясовано зміст поняття «агресія» у контексті збройного нападу РФ на Україну).

48. Дудаш Т. та ін. Коментар укладачів [до Резолюції Ради з прав людини ООН 49/1 «Становище у сфері прав людини в Україні внаслідок російської агресії»]. *Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяння агресії Російської Федерації проти України* / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2022. Вип. 2. С. 24-28. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: з'ясовано особливості втручання у права людини через агресію РФ проти України).

49. Дудаш Т. та ін. Коментар укладачів [до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/2 «Гуманітарні наслідки агресії проти України»]. *Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяння агресії Російської Федерації проти України* / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. Вип. 3. С. 13-16. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: узагальнено гуманітарні наслідки агресії РФ проти України).

50. Дудаш Т. та ін. Коментар укладачів [до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/3 «Зупинення прав, пов'язаних з членством Російської Федерації в Раді з прав людини ООН»]. *Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяння агресії Російської Федерації проти України* / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. Вип. 4. С. 8-9. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: оцінено наслідки зупинення членства РФ у Раді ООН з прав людини).

51. Дудаш Т. та ін. Коментар укладачів [до Резолюції Ради з прав людини ООН S-34/1 «Погіршення ситуації з правами людини в Україні, викликане російською агресією»]. *Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяння агресії Російської Федерації проти України* / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. Вип. 5. С. 12-14. (Особистий внесок Дудаш Т. І.: узагальнено негативний вплив на права людини через агресію РФ проти України).

52. Дудаш Т. та ін. Коментар укладачів [до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/4 «Територіальна цілісність України: захист принципів, закріплених в Статуті Організації Об'єднаних Націй»]. *Організація Об'єднаних Націй у спробах протидіяння агресії Російської Федерації проти України* / укладачі: П. Рабінович, Р. Тополевський, Т. Дудаш, В. Гончаров, А. Наконечна. Інформаційний бюлетень. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2023. Вип. 6. С. 10-12. (Особистий

внесок Дудаш Т. І.: проаналізовано внесок ООН у підтримку територіальної цілісності України).

53. Дудаш Т. Аргументувальні структури у правовій аргументації: деякі прикладні питання. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023р.): у 2-ох ч. Ч.1.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 7-10.

54. Дудаш Т. Право на отримання аргументованого судового рішення як складник права на справедливий судовий розгляд у світлі практики Європейського суду з прав людини. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXX звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2024 р.).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2024. С. 8-10.

## АНОТАЦІЯ

**Дудаш Т. І. Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» – Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України, Львів, 2025.

Дисертацію присвячено вивченню правової аргументації крізь призму загальної теорії права. Запропоновано розмежування суміжних понять, класифіковано правову аргументацію за юридично значущими критеріями. Проаналізовано основні підходи до дослідження правової аргументації: логічний, риторичний та діалектичний. Запропоновано загальнотеоретичну модель правової аргументації, яка охоплює такі елементи: склад правового аргументування, інструменти правового аргументування, реконструювання й оцінювання правової аргументації. Обґрунтовано сутнісні ознаки правової аргументації. Детально досліджено питання про засоби правової аргументації, центральне місце серед яких займають аргументи. Виявлено типи аргументів, що їх найчастіше використовують у правовій аргументації, запропоновано класифікацію таких аргументів. Виявлено сутнісні ознаки та констатовано найістотніші проблеми правової аргументації у різних видах юридичної діяльності.

**Ключові слова:** правова аргументація, правове аргументування, правове обґрунтування, правове мотивування, правове виправдання, склад (корпус) правового аргументування, аргументувач, аргумент, правотлумачний аргумент, аргументова структура, правотворча аргументація, правотлумачна аргументація, судова аргументація, судова практика.

## SUMMARY

**Dudash, T. I. Legal Argumentation: the View of Legal Theory** – Qualification research paper on the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.01 "Theory and history of the state and law; history of political and legal studies". – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2025.

This dissertation examines key issues related to legal argumentation, based on a general theoretical analysis of the activity of legal arguing by authorized bodies, institutions, and individuals, as well as its product – legal argumentation.

The first chapter includes a linguistic analysis of terms in legal argumentation (i.e., argumentation, reasoning, justification, motivation) and a summarized overview of pertinent definitions. The author outlines the content and correlation of legal argumentation, reasoning, justification, persuasion, explanation, motivation, and proving. A classification of legal argumentation is provided to delineate its scope.

The second chapter surveys traditional approaches to the study of legal argumentation – logical, rhetorical, and dialectical. The topical approach is considered within the rhetorical framework, whereas pragma-dialectical is examined in the dialectical approach. The author reviews theoretical models within each approach, determines their applicability to legal argumentation and legal arguing, and defines these terms in each approach. The features of each approach are outlined, along with their significance for studying legal argumentation in general legal theory.

The third chapter proposes a theoretical model of legal argumentation from the perspective of general legal theory. This model includes the body (corpus) of legal argumentation, the instruments (tools) of legal argumentation, and the reconstruction and evaluation of legal argumentation. The body encompasses the argumentative situation as its contextual background, the parties to legal arguing (arguer, recipient, reconstructor, and legal audience), and the subject and substance of legal arguing. Instruments include arguments, argument schemes, argumentation structures, methods, and procedural rules. Reconstruction is a prerequisite for evaluation through specific criteria, with criteria for reasonableness distinguished from those for persuasiveness. A methodology for evaluating legal argumentation is developed and applied to assess judicial reasoning.

The fourth chapter explores the instruments of legal argumentation. The author examines the concept of an argument, distinguishing arguments from argument schemes, proofs, and explanations. Legal arguments are defined and classified, and the typology of legal arguments is scrutinized. Examples of interpretative and other legal arguments in the Ukrainian legal system are provided. The correlation between legal interpretation and argumentation is analyzed regarding the synergy between legal arguments and methods of

legal interpretation. Methods and patterns of legal argumentation, argumentation structures in Ukrainian legal practice, and linguistic tools (lexical and syntactic) are also examined.

The fifth chapter analyzes legal argumentation in law-making, law application, and official interpretation of law as three main types of legal activities. This analysis tests the theoretical challenges discussed in the third chapter within real practices of the Ukrainian legal system. Essential features and significant challenges of law-making and judicial argumentation are identified. This chapter presents an empirical analysis of law-making and judicial argumentation in specific cases. Arguments and structures are reconstructed and evaluated using the suggested methodology, with the index of reasonableness calculated for each case. Attention is given to procedural rules of legal argumentation in the Ukrainian legal system, challenges of interpreting the Constitution of Ukraine, the ambiguous status of foreign arguments, the lack of legal recognition of precedents, and the persuasive force of multiple argumentation structures.

The concluding section summarizes the primary findings and outlines future perspectives for improving legal argumentation in the Ukrainian legal system.

*Keywords:* legal argumentation, legal arguing, legal reasoning, legal motivation, legal justification, body (corpus) of legal arguing, arguer, argument, interpretative argument, argument structure, law-making argumentation, law-interpretative argumentation, judicial argumentation, legal practice.

Підписано до друку 12.02.2025 р.  
Формат 60×84/16. Папір офсетний.  
Умовн. друк. арк. 1,8.  
Тираж 100 прим. Зам. № 21.

**Друк: ТОВ «Растр-7»**  
79005, м. Львів, вул. Князя Романа, 9/1  
тел./факс: (032) 235-72-13, e-mail: rastr.sim@gmail.com  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:  
ЛВ №22 від 19.11.2002 р.



